Ninive.

S úpadkem Asýrie na sklonku Aššurbanipalovy vlády (asi 636–627) Týr znovu získal autonomii a většinu svého obchodu na moři. Přesto Jeremjáš prorokoval, že Týr dobudou Babylóňané (25,22; 27,1–11) a totéž tvrdil později i Ezechiel (26,1–28,19; 29,18–20) a Zacharjáš (9,2nn). Nebúkadnesar II. obléhal Týr 13 let, asi 587–574 př. Kr. (Jos., *Ant.* 10. 228; *JBL* 51, 1932, str. 94nn), ale nedochovaly se nám o tom z té doby žádné záznamy (sr. Ez 29,18–20). Město (za vlády Ba'ali II.) nakonec uznalo babylónskou svrchovanost, což dokazuje bezpočet bab. smluv, na nichž vidíme jména řady bab. místních úředníků. Jedno desetiletí vládli Týru „soudcové" (*špṭ*).

R. 332 př. Kr. obléhal ostrovní přístav Alexandr Veliký (7 měsíců) a dobyl jej, až když postavil násep k pevnosti na ostrově. Přes těžké ztráty se přístav rychle zotavil pod vládou Seleukovců. Herodes I. přestavěl hlavní chrám, který zřejmě stál v době, kdy Ježíš navštívil kraj sousedící s Týrem a Sidónem (Mt 15,21–28; Mk 7,24–31). Obyvatelé Týru ho slyšeli mluvit (Mk 3,8; L 6,17). Ježíš uváděl Týr mezi pohanskými městy, jež mají menší zodpovědnost než galilejská města, která se stala svědkem jeho služby (Mt 11,21n; L 10,13n). V 1. stol. po Kr. byli v Týru křesťané (Sk 21,3–6). Je tam také pohřben Origenes (254 po Kr.).

II. Archeologie

Hlavní dochované pozůstatky spadají do doby pádu křižáckého města r. 1291 po Kr., ale vykopávky v přístavu z let 1921 (*Syria* 6, 1922) a 1937 objevily stopy ještě starších základů. O slávě města svědčí i nálezy týrských mincí na různých místech starověkého Blízkého východu a Středomoří, které se tam razily od 5. stol. př. Kr.

Za „týrský předěl" (Jos., *BJ* 2. 188), který označoval hranici mezi Fénicií a vlastní Palestinou (1 Mak 11,59), se zpravidla považuje skalnatý výběžek Ras en-Nakara nebo Ras el-'Abjád.

BIBLIOGRAFIE. N. Jidejian, *Tyre through the Ages*, 1969; H. J. Katzenstein, *The History of Tyre*, 1973.

D.J.W.

TYRANNOS O Tyrannovi nacházíme zmínku pouze ve Sk 19,9, kde se píše, že Pavel začal denně mluvit v *scholē* jakéhosi Tyranna. Termín *scholē* (EP přednášková síň) označuje místo, v němž se přednášelo a diskutovalo. Nevíme, zda Tyrannos v době Pavlova pobytu tuto síň vlastnil nebo byl jejím zakladatelem. Slovo „jakéhosi", které by potvrzovalo druhou možnost, se nevyskytuje v nejlepších rukopisech.

D.R.H.

UCTÍVÁNÍ viz BOHOSLUŽBA

UCTÍVÁNÍ PŘEDKŮ Většina primitivních pohanských národů věří v existenci dobrých a zlých duchů a mnozí si myslí, že mezi nimi jsou i duchové zemřelých. Jejich touha zajistit mrtvým pohodlí a usmířit nepřátelství zlovolných často vede ke „kultu zemřelých". Pro uspokojení jejich potřeb jim lidé prokazovali různé služby – vypravili např. pohřeb se zpěvy a zajistili jídlo a pití. Zjevné uctívání zemřelých ve smyslu klanění se nebo dokonce zbožňování se však vyskytuje relativně zřídka; nejznámějším příkladem je konfuciánská Čína. Proto mluvíme raději o „kultu zemřelých" než o „uctívání předků", protože o tom se v Bibli bezpochyby hovoří.

Ve 2. polovině 19. stol. a na počátku 20. stol. poskytly informace cestovatelů a misionářů o náboženstvích dnešních primitivních národů antropologům podklady k úvahám o „vývoji" náboženství. Na základě výsledných teorií se znovu přistoupilo ke studiu Písma a hledaly se předpokládané stopy raných vývojových stadií izraelského náboženství. K těmto stopám patřilo i uctívání zemřelých. Potřebný důkaz prý poskytuje tvrzení, že Henoch byl s Bohem (Gn 5,24). Tento překlad měl naznačovat, že byl zbožštěn, což však považujeme za zcela neprokazatelné. Další vědci prosazovali názor, že domácí bůžkové byli původně uctíváni jako obrazy předků, ale ani tato domněnka nemá žádné opodstatnění.

Se znovuobjevením civilizací starověkého Blízkého východu, které tvořily náboženské prostředí SZ, se na zvyky dnešních primitivních národů začalo pohlížet jako na vcelku nedůležité, nicméně mnoho teorií o vývoji náboženství přetrvalo, i když se pak náboženství SZ chápáno jako směs náboženství a praktik okolních národů.

Víra v posmrtný život na starověkém Blízkém východě vedla k rozšíření kultovních praktik souvisejících se zemřelými. Péče Egypťanů o pohodlí zesnulých, na čemž, jak se věřilo, závisela radostná budoucí existence, byla promyšleně propracována. V Mezopotámii toho o pohřebních obřadech jednotlivců známe méně, ale o příštím životě tu mlhavá představa existovala, takže bylo důležité poskytnout zemřelým základní prostředky, aby se nevraceli a jako neuspokojení duchové nesužovali živé. S králi tomu bylo jinak – zjišťujeme tendence je alespoň formálně zbožštit. Např. jména raných panovníků (Lugalbanda a Gilgameš) se psala s božským determinativem; této poctě se těšili zejména králové 3. urské dynastie, a příležitostně jim byly věnovány i modlitby. Existenci kultu zemřelých máme dostatečně ověřenou i v Sýrii, např. nálezy v Ras Šamra, kde archeologové objevili hrobky vybavené přívody a odtokovými kanálky, aby úlitby mohly z povrchu hrobky stékat dovnitř.

Z izraelského období se v Palestině našlo několik hřbitovů a hrobek, ale patrný úpadek jejich vybavenosti z kenaanské doby bronzové svědčí o zřejmém ústupu kultu zemřelých. Avšak to, že Izraelci se neustále odchylovali ze správné cesty a přejímali náboženské způsoby svých sousedů, je v Bibli zmiňováno jasně. Lze očekávat, že některé z těchto praktik souvisely s kultem zemřelých. Proto prohlášení v Dt 26,14 nasvědčují, že se obětování zemřelým muselo zakazovat. Zdá se, že při (*l*ᵉ) Ásově (2 Pa 16,14) a Sidkijášově (Jr 34,5) pohřbu se očekávalo pálení kadidla, a z Ez 43,7–9 vyplývá, že lidé uctívali mrtvá těla králů. Máme doloženo i provozování nekromantie (*VĚŠTĚNÍ) (1 S 28,7), což však Písmo jednoznačně odsuzuje (Iz 8,19; 65,4).

Jiné biblické texty jsou citovány jako důkaz, že takovéto praktiky lidé schvalovali a akceptovali jako legální. Např. Gn 35,8 popisuje pojmenování dubu, pod nímž byla pochována Rebečina chůva, jako „Dub pláče"; později (Gn 35,20) vztyčil Jákob nad Rebečiným hrobem *maṣṣēḇâ* (*SLOUP). Toto jednání se chápalo jako důkaz víry v posvátnost hrobů, a tudíž i kultovních praktik spojených s mrtvými. Zvyk levirátních sňatků (Dt 25,5–10; *MANŽELSTVÍ, **IV**) se zčásti interpretoval jako prostředek k získání někoho, kdo by za zesnulého vykonával kult zemřelých. Tento výklad však opět patří k těm, které přesahují svědectví obsažené v textu. Navzdory různým teoriím neposkytuje účast na rodinných obětech (např. 1 S 20,29) pro praktikování kultu zemřelých žádný důkaz. Dále se objevil názor, že o kultu zemřelých nebo dokonce o jejich uctívání svědčí některé ze zvyků spojených s oplakáváním (*POHŘEB A SMUTEK). Tyto praktiky však Zákon nezavrhoval (sr. Lv 19,27n; Dt 14,1), takže je lze vysvětlit i jako projevy zármutku nad ztrátou milované osoby.

Je tedy jasné, že uctívání předků ani kult zemřelých v pravém náboženství Izraele žádnou roli nehrály.

BIBLIOGRAFIE. R. H. Lowie, *An Introduction to Cultural Anthropology*, 1940, str. 308–309 (dnešní primitivní národy); J. N. D. Anderson (ed.): *The World's Religions*[4], 1975, str. 40 (dnešní primitivní národy), 202–203 (šintoismus), 223–224 (konfucianismus); A. H. Gardiner, *The Attitude of the Ancient Egyptians to Death and the Dead*, 1935; H. R. Hall in *ERE*, 1, str. 440–443 (Egypt); A. Heidel, *The Gilgamesh Epic and Old Testament Parallels*[2], 1949, str. 137–223; H. W. F. Saggs, „Some Ancient Semitic Conceptions of the After-life", *Faith and Thought* 90, 1958, str. 157–182; C. F. A. Schaeffer, *The Cuneiform Texts of Ras Shamra*, 1939, str. 49–54; G. Margoliouth in *ERE*, 1, str. 444–450; M. Burrows, *What Mean These Stones?*, 1941, str. 238–242; R. de Vaux, *Ancient Israel*, 1961, str. 38.

T.C.M.

UČEDNÍK Učedník (lat. *discipulus* = žák, učeň; ř. *mathētēs* z *manthanō* = učit se) je v podstatě učitelův žák. Odpovídající hebr. termín *limmûḏ* se ve SZ vyskytuje poměrně vzácně (Iz 8,16; 50,4; 54,13 sr. Jr 13,23), ale v rabínských spisech označuje obvyklý termín *talmîḏ* (sr. 1 Pa 25,8) rabínova žáka, který se od něj učí tradičním naukám. V ř. světě se filozofové rovněž obklopovali žáky. Jelikož žáci často přejímali vyhraněné učení svých mistrů, začalo slovo označovat stoupence určitého náboženského či filozofického směru.

Židovský úzus je patrný z NZ zmínek o učednících farizeů (Mk 2,18). Židé se považovali za Mojžíšovy učedníky (J 9,28), protože jeho učení tvořilo základ rabínských směrnic. Následovníkům Jana Křtitele se také říkalo učedníci (Mk 2,18; J 1,35), pravděpodobně těm nejvěrnějším. Věnovali se modlitbám a postu, jak je k tomu jejich mistr vyzýval (Mk 2,18; L 11,1), někteří z nich o něho pečovali ve vězení a postarali se i o jeho pohřeb (Mt 11,2–7; Mk 6,29).

I když Ježíše oficiálně za učitele neuznali (J 7,14n), přesto ho všichni za učitele či rabbiho pokládali (Mk 9,5; 11,21; J 3,2) a jeho společníci byli známi jako jeho učedníci. Toto označení lze vztáhnout na všechny, kdo přijali jeho poselství (Mt 5,1; L 6,17; 19,37), v užším smyslu se týká těch, kteří ho doprovázeli na cestách (Mk 6,45; L 8,2n; 10,1), zejména pak Dvanácti (Mk 3,14). Učednictví spočívalo v Ježíšově povolání (Mk 1,16–20; 2,13n; L 9,59–62; L 9,57n dokonce předpokládá Ježíšovo obecnější povolávání). Zahrnovalo osobní oddanost Ježíši, vyjádřenou následováním a bezmeznou věrností (Mk 8,34–38; L 14,26–33). V některých případech doslova znamenalo opustit domov, zaměstnání a majetek (Mk 10,21.28) a vždycky vyžadovalo, aby Ježíšovy nároky stály na prvním místě. Takový postoj nebyl ve vztahu učitele a žáka běžný, a dal proto termínu „učedník" nový obsah. Věrností a vírou v Ježíše Krista je určen úděl člověka při posledním soudu (L 12,8n).

Ježíš vyučoval ty, kteří se stali jeho učedníky, a ustanovil je za své zástupce v kázání svého poselství, vyhánění démonů a uzdravování nemocných (Mk 3,14n). Ačkoli tuto zodpovědnost neslo především Dvanáct, neomezovala se pouze na ně (Mk 5,19; 9,38–41; L 10,1–16).

Podle Lukáše byli jako učedníci známi členové rané církve (Sk 6,1n; často i potom). Z toho je zřejmé, že Ježíšovi pozemští učedníci tvořili jádro církve a vztah mezi Ježíšem a jeho pozemskými učedníky sloužil jako model vztahu mezi vzkříšeným Pánem a členy (údy) jeho církve. Slovo samo se jinde než v Evangeliích a Skutcích nevyskytuje. Ostatní spisy NZ užívají k plnějšímu vyjádření charakteristiky učedníků po Velikonocích řady jiných výrazů (věřící, svatí, bratři).

BIBLIOGRAFIE. K. H. Rengstorf, *TDNT* 4, str. 415–460; E. Schweizer, *Lordship and Discipleship*, 1960; M. Hengel, *Nachfolge und Charisma*, Berlin, 1968; *NIDNTT* 1, str. 480–464.

I.H.M.

UČENÍ Ve SZ překlad hebr. *leqaḥ* = to, co je přijato (Dt 32,2; Jb 11,4; Př 4,2; Iz 29,24). Myšlenka souhrnu zjeveného učení se vyjadřuje zejména pomocí termínu *tôrâ* = zákon (216x).

V NZ se objevují dva výrazy. *Didaskalia* znamená jak činnost, tak obsah učení. Užívá se o učení farizeů (Mt 15,9; Mk 7,7). Uplatňuje se především v pastorálních epištolách (a patrně se často týká souboru pravověrného učení), pouze 1x se vyskytuje v Ko a 1x v Ef. Na termín *didachē* narazíme ve více částech NZ. Může označovat činnost i obsah učení. Popisuje učení Ježíše (Mt 7,28 atd.), které předkládal jako učení Boží (J 7,16n). Po letnicích se začalo formovat křesťanské učení (Sk 2,42) = pokyny těm, kdo přijali zvěst (Ř 6,17). V církvi měli někteří členové za úkol učit nově obrácené (např. 1 K 12,28n). O obsahu pojmu *didachē* pojednává E. G. Selwyn, *The First Epistle of Peter*, 1946, Essay II.

R.E.N.

ÚDOLÍ Krajinu Palestiny přetíná mnoho úzkých údolí a říčních koryt (vádí), zavodněných pouze v období dešťů (hebr. *naḥal*; arab. *wadî*). V suchých měsících lze pod povrchem těchto vádí často najít vodu (sr. Gn 26,17.19). Řeky, v nichž je voda po celý rok, tečou v širších údolích a rovinách (hebr. *'ēmeq*, *biq'â*) nebo způsobují erozi skal v roklinách. Hebr. *šᵉpēlâ* označuje nížinu, zejména pobřežní rovinu (*PŘÍMOŘSKÁ NÍŽINA); *gaj'* je obyčejné údolí. Zeměpisné podrobnosti viz pod konkrétními názvy: *HINÓMSKÉ ÚDOLÍ; *JÓŠAFAT; *SOLNÉ ÚDOLÍ atd.

A.R.M.

ÚFAZ Blíže neurčené místo, z něhož pocházelo ryzí zlato (Jr 10,9; Da 10,5). Může to však být i odborný výraz pro samotné „ryzí zlato" (takto 1 Kr 10,18, *mûpāz*; sr. *mippāz* , Iz 13,12), podobný definici „čisté zlato" (*zāhaḇ ṭāhôr*; 2 Pa 9,17). Někteří biblisté zde díky podobnosti hebr. *z* a *r* nečtou *'ûpāz*, nýbrž *'ûpîr* (*OFÍR; sr. Jr 10,9), přičemž se opírají o některé další verze těchto textů.

D.J.W.

UGARIT, RAS ŠAMRA Důležité středisko obchodu, které vzkvétalo po celé 2. tisíciletí př. Kr. jako metropole městského státu v S Sýrii. Ve SZ o něm zmínky nejsou, ale hovoří se o něm v dopisech z *Mari a z *Amarny. Archeologické naleziště na tomto místě, známé jako Ras Šamra („Fenyklový kopec"), leží asi 1 km na S od Latakie. Výzkum zde začal r. 1929, když jeden rolník objevil na mořském pobřeží hrob, v místech, kde archeologové později odkryli trosky ugaritského přístavu, starověkého Ma'hadu (dnešní Minet el-Bejda). C. F. A. Schaeffer tu mnoho let vedl tým francouzských vědců (1929–39, 1948–73) a tyto práce pokračují. Stopy osídlení od předkeramického neolitu (asi 6500 př. Kr.) do římského období byly nalezeny v 15 vrstvách. Mezi větší budovy řadíme dva chrámy. Jeden z nich (vrstva II) byl zasvěcen Elovi (dříve považován za Daganův); pochází asi z r. 2100 př. Kr. a vedoucí výzkumu ho spojuje s *Emorejci. Největší stavbou z pozdní doby bronzové (asi 1550–1180 př. Kr.) je obrovský palác o rozloze přes 900 m². Archeologové odkryli také domy úředníků, písařů a velekněží, kteří žili v téže době. Brzy po r. 1200 př. Kr. město zřejmě vyplenily „mořské národy" (*PELIŠTEJCI), takže mnoho předmětů leží pohřbeno v ruinách.

Živý obraz ugaritského bohatství a obchodních styků si lze utvořit na základě keramiky a výrobků ze slonoviny dovážených z Kréty a Řecka, egyptských a babylónských produktů, předmětů z Malé Asie a Kypru a také prvních místních „kenaanských" výrobků ve zlatě, stříbře, bronzu a kameni. Za nejdůležitější ovšem považujeme velký počet písemných památek. Ve městě znali egyptský, kyperský i chetejský způsob *psaní, nejčastěji se však používalo babylónského klínového písma. Písaři se mu učili v Ugaritu – některá jejich cvičení a příručky se dochovaly dodnes. Opisovali babylónskou literaturu nebo nebo z ní čerpali témata pro svou vlastní tvorbu. Jako příklad lze uvést vyprávění o *potopě (Atrachasís), příběh o Gilgamešovi a jedinečnou verzi „babylónského Jóba". Patří sem také přísloví, hádanky a milostná lyrika. U jednoho chvalozpěvu v churrijštině se dochovaly noty, které poskytují klíč k jejímu hudebnímu doprovodu (*RA* 68, 1974, str. 69–82). Babylónština nebyla rodným jazykem písařů, a proto kromě standardních soupisů sumerských a akkadských slov sestavovali ještě další seznamy, kde uváděli ekvivalenty v jejich vlastním západosemitském jazyce („ugaritština") a v churrijštině, dalším běžném jazyce. Tyto seznamy mají velkou hodnotu pro dnešní studium méně známých jazyků. Babylónština se užívala v každodenním životě při obchodních jednáních a administrativě v chrámech, paláci a velkých domech. Šlo o mezinárodní diplomatický jazyk, jehož se užívalo při sepisování smluv. Králové Ugaritu ve 14. a 13. stol. př. Kr. odvozovali svou dynastii od svého předka, jenž ve městě vládl kolem r. 1850 př. Kr. Pozdější panovníci se stali vazaly *Chetejců. Badatelé nyní zkoumají několik smluv, které s nimi byly uzavřeny (nebo na jejich popud). V těchto textech se objevují prvky, jež se vyskytují v chetejských a SZ smluvních textech.

Ugaritští písaři chtěli psát svým rodným jazykem, a proto napodobili abecedu, kterou vynalezli jižněji žijící Kenaanci. Místo znaků obrázkového písma (*PSANÍ) vytvořili kombinací 29 klínopisných znaků, z nichž každý představoval jednu souhlásku. Písmena se učili ve stejném pořadí jako v hebrejštině, spolu s doplňky. V Ugaritu bylo objeveno více než 1 300 klínopisných nápisů z r. 1400 př. Kr. a doby mladší. Několik desítek jich objevili na místě nazývaném Ras Ibn Hani na J a jeden v Tell Sukasu ještě jižněji na pobřeží. Známější a rozšířenější podoba této abecedy byla kratší a měla jen 22 písmen. Kromě tří příkladů nápisů z Ugaritu ještě po jednom našli v *Kádeši v Sýrii, Kamid el-Lozu, *Sareptě v Libanónu, v *Bét-šemeši, *Taanaku a nedaleko hory Tábor v Palestině.

Ugaritština se velmi podobá hebrejštině a v mnoha směrech rozšířila dnešní poznání jazyka SZ. Nesmíme ovšem zapomínat, že jazyky nejsou totožné a shoda neplatí automaticky. Existuje jistá analogie mezi terminologií složitého ugaritského obřadního systému a výrazivem v Lv. Jsou zde např. jmenovány celopaly (ugaritsky *kll*; Dt 33,10), zápalné oběti (*šrp*), oběti společenství (*šlmn*), oběti za hřích (*'asm*), oběti dobrovolné (*mtn*) a oběti ohnivé (*'est*), i když jejich užívání se od SZ zaměření a praxe liší (*OBĚŤ, OBĚTOVÁNÍ). Eposy, mýty a hymny se vyznačují výrazným básnickým stylem s pravidelným metrem, opakováními a paralelismy, což Albrighta a jeho žáky vedlo k předpokladu, že některé hebrejské poetické pasáže vznikly v 13.–10. stol. př. Kr. nebo ještě dříve. Jde např. o Písně Mirjam (Ex 15; *JNES* 14, 1955, str. 237–250) a Debórinu píseň (Sd 5), Mojžíšovo požehnání (Dt 33; *JBL* 67, 1948, str. 191–210) a Ž 29 a 58 (*HUCA* 23, 1950–1, str. 1–13). V těchto textech se objevuje mnoho obratů, jež se vyskytují v hebr. poezii; za všechny lze uvést „šlehající (*jsr*) svůj blesk k zemi", jak by se měl číst Jb 37,3; „rosa nebe a tuk (*smn*) země" (sr. Gn 27,28.39); „zahnutý had" je livjátan z Iz 27,1; Jb 26,13. Tímto způsobem lze osvětlit význam a výklad řady obtížných hebrejských textů. „Pole úrodné" v 2 S 1,21 (KP) představuje spíše ugaritské „nadouvání se hlubin" a ugaritský kořen *spsg* (= poleva) napomáhá k správnému překladu Př 26,23 „stříbrná poleva na hliněném střepu". Studiem ugaritské mluvnice a větné skladby, zejména předložek a částic *b*, *l*, *'el*, *k(i)*, se ukázalo, že mnohé ze starých oprav navrhovaných pro *MT* nejsou nutné.

Mezi texty psanými alfabetickým písmem existuje řada eposů a mýtů s několika stovkami řádek. Již od jejich objevu se diskutuje o jejich významu. Podle některých názorů jde o dramata hraná v rámci kultovních obřadů, další tvrdí, že základem *Baalových eposů* je každoroční cyklus období, a jiní zde vidí sedmiletý cyklus. *Baalovy eposy* vyprávějí, jak se tento bůh utkal se svými soupeři Jam („Moře") a Mot („Smrt") a přemohl je zbraněmi, které vyrobil bůh řemesla Ktr-(whss). Šlo patrně o hrom (žezlo nebo palička na buben) a blesk (kopí nebo bič), jak lze vidět na bronzových soškách boha Baala, které zde byly objeveny. Po úspěšné válce, v níž důležitou roli hrála Baalova sestra Anat (zřejmě totožná s fénickou bohyní války, lásky a plodnosti Aštoretou), bůh řemesla na příkaz Ela postavil Baalovi chrám. Mot se později vzbouřil a Baal sestupuje do podsvětí, kde zůstává půl roku, zatímco země chřadne, ale nakonec ho zachrání bohyně Slunce.

Legenda *Keret* vypráví o božském králi, který neměl žádného dědice, dokud se mu ve snu nezjevil El a neřekl mu, aby vytáhl do boje, oblehl Udm a získal Churiju, dceru krále Pabila. Časem s ní měl syny a dcery, ale protože nesplnil přísahu bohyni Aterat, onemocněl a zemřel. Během této doby byl jeho nejstarší syn Jassib vyděděn ve prospěch mladšího (sr. Gn 25,29–34). Texty *Aqhat* zaznamenávají činy zbožného krále Danela (sr. Ez 14,20), jenž zemřel následkem nedorozumění ohledně luku bohyně Anat, který získal. Odmítl ho totiž odevzdat jako odpověď na slib bohatství a nesmrtelnosti.

Texty ukazují, že důsledkem uctívání těchto božstev s jejich zaujetím pro posvátnou prostituci a smyslnou lásku je úpadek společnosti. Odhalují různé stránky kenaanského náboženského smýšlení a praxe, ale v hodnocení jejich případného vlivu na Židy musíme být opatrní. Totéž platí o užívání ugaritštiny při objasňování textu SZ. K dalším božstvům patří „Paní moře" (*AŠÉRA, *Aššuratum*). Stala se hlavní bohyní Týru, kde ji znali také jako *Kudšu* = Svatá. Její jméno někdy označovalo „bohyni" obecně a bylo spojováno s Baalem (sr. Sd 3,7). V jedné z modliteb k Baalovi jeho uctívači prosí o osvobození svého města: „… ‚Baalovi zasvětíme býky a prvorozené; splníme sliby, které jsme mu dali; zaplatíme Baalovi desátky; budeme vystupovat do jeho svatyně a chodit vzhůru po cestě do Baalova chrámu.' Potom Baal uslyší vaši modlitbu; odežene silného od vaší brány, válečníka od vašich hradeb."

Seznamy bohů v babylónštině, churrijštině a ugaritštině, psané oběma typy klínového písma, uvádějí více než 250 jmen, ale jen asi 15–28 z nich přísluší představitelům hlavního panteonu. V jeho čele stál *'l ib* = bůh otců nebo duchů, po něm následovali El, Dagan (*DÁGON), Ba'al výšin a sedm Baalů. K druhořadým božstvům patřilo Slunce, Měsíc (Jerich), Rešef (Abk 3,5) a několik bohyní, mezi nimi Baalat, Anat, Pidrija a bohyně posvátného háje 'Atirat. Vzhledem k tomu, že několik z výše uvedených bohů má cizí protějšky, docházelo patrně často k synkretismu.

Alfabetické písmo se užívalo stejně jako babylónské pro psaní dopisů, obchodních dokumentů, zaklínadel a nejrůznějších jiných písemností, dokonce i lékařských předpisů pro koně. V zapomenutí upadlo spolu s městem Ugarit; jeho znovuobjevení je jedním z nejdůležitějších mezníků archeologie 20. stol.

BIBLIOGRAFIE. Obecná: C. F. A. Schaeffer, *Mission de Ras Shamra*, 1–18, 1929–78 obsahuje *Ugaritica*, 1–7. Texty psané alfabetickým písmem: A. Herdner, *Corpus des tablettes en cunéiformes alphabétiques découvertes à Ras Shamra de 1929–1939*, 1963; *Ugaritica*, 2, 6–7. Klínopisné (akkadské) texty: J. Nougayrol, *Palais royal d'Ugarit*, 3, 1955; 4, 1956; 6, 1970; *Ugaritica*, 5, 1968, str. 1–446. Viz též *Syria*; *UF* 1, 1969; *ANET*, str. 129–155; M. Dietrich *et al.*, *Ugarit-Bibliographie 1928–1966*, 1973; J. Gray, *The Legacy of Canaan*, 1965. D.J.W.

UHLÍ, UHEL Ve SZ (*MT*) existuje 5 hebr. slov, která se překládají „uhlí".

1. *gaḥeleṭ* (např. Př 26,21) znamená hořící palivo jako protiklad nezapáleného; palivo obecně. Metaforicky se užívá v 2 S 14,7; 22,9.13.

2. *peḥām* (např. Př 26,21) nerozlišuje, zda jde o hořící či nezapálené palivo.

3. *riṣpâ* (např. Iz 6,6; 1 Kr 19,6) označuje pás plochých kamenů (sr. arab. *radf*, *radafa*).

4. *rešep̄* (např. Pís 8,6) = hořící uhlí; v Abk 3,5 by se snad mělo překládat „ohnivý mor".

5. *šᵉḥôr* (např. Pl 4,8) = dosl. černě.

V NZ se 1x vyskytuje ř. výraz *anthrax* = uhlí (Ř 12,20), který slouží k vyjádření pocitu zahanbení, jinde se však uvádí *anthrakia* = oheň (z dřevěného uhlí). R.J.W.

UCHO

1. Ve SZ se hebr. *'ōzen* (zřejmě z kořene s významem „být špičatý, ostrý") užívá o uších zvířat (Am 3,12) a častěji o uších člověka. Toto slovo má paralely v dalších jazycích Blízkého východu. Odvozené sloveso *'āzan* (tvar Hif'îl) = slyšet, naslouchat. V NZ se běžně objevuje ř. *ūs*, příležitostně pak (např. Sk 17,20) *akoē* z *akūō* = slyšet. V případě uťatého ucha (Mt 26,51) nacházíme termín *ōtion*, označující vnější boltec.

Zatímco NZ mluví o vzájemné závislosti údů *těla (1 K 12,16), SZ je spíše vidí jako částečně samostatné orgány. Je to zřejmé i v případě ucha, které Bůh učinil (Ž 94,9; Ž 40,6), a které nejen slyší, ale i věnuje pozornost (Neh 1,6) a zkoumá slova (Jb 34,3). Někdo může člověku ve slyšení bránit (Iz 33,15) nebo slyšení ztěžovat (Iz 6,10). Antropomorfní vyjádření o Bohu říká, že má rovněž uši (Iz 59,1), ovšem odlišné od hluchých uší model (Ž 135,17). Abychom poznali pravý význam slov, musíme své uši správně užívat (Mt 11,15).

S ušima souvisí dva SZ zvyky. Jedním je obřad, jímž hebrejský otrok stvrzoval pokračující dobrovolnou službu. Šlo o přibití jeho ucha k veřejím pánových dveří (Ex 21,6). Druhým je pomazání knězova pravého ucha a palce pravé ruky a nohy krví oběti (Lv 8,23n). Obojí zřejmě mluví o stvrzení poslušnosti. „Otevřít ucho" v hebr. představuje obrazný výraz pro zjevení (např. Iz 50,5).

2. Ucho zrna – týká se ječmene ve SZ a obilí v NZ (Ex 9,31; Mk 4,28). Z hebr. slova *'ābîb* vzniklo označení prvního měsíce, kdy se slavila pascha – bylo to v době sklizně ječmene. (Ex 23,15). B.O.B.

UCHO JEHLY V Mt 19,24; Mk 10,25; L 18,25 nacházíme tento Ježíšův výrok: „Snáze projde velbloud uchem jehly, než aby bohatý vešel do Božího království." Toto přirovnání, známé i z rabínských spisů, mluví o něčem, co je neobvyklé a zároveň velmi obtížné. Např. v Talmudu se v souvislosti s něčím nemožným na dvou místech objevuje obraz slona procházejícího uchem jehly velblouda tančícího na zrnku kukuřice (sr. též J. Lightfoot, *Horae Hebraicae*, 2, 1859, str. 264n). Někteří vědci vykládají „ucho jehly" jako úzký průchod branou pro pěší. Neexistují však pro to historické důkazy. Viz F. W. Farrar, „The Camel and the Needle's Eye", *The Expositor* 3, 1876, str. 369–380. J.D.D.

UJIŠTĚNÍ

1. Záruka jistoty (závazek, zástava nebo důkaz).

2. Stav jistoty. V SZ i NZ má jistota svůj základ v ujištěních daných Bohem.

V prvním významu se vyskytuje ve Sk 17,31, kde Pavel říká, že Kristovým vzkříšením dal Bůh všem lidem jistotu (*pistis*, objektivní adekvátní základ pro víru), že Ježíš bude soudit svět. Sr. 2 Tm 3,14, kde apoštol vyzývá Timotea, aby pokračoval v tom, v čem byl utvrzen (pasivum od *pistoō* znamená jistotu). Timoteus odvozuje svou jistotu ze znalosti Písem a od svých učitelů.

Druhý význam vyjadřuje obvykle slovo *plēroforia* (plnost jistoty či důvěry). Čteme o „bohatství *plēroforia* a plném poznání" (bohatství jistoty, jež s sebou nese poznání", Arndt) (Ko 2,2), o *plēroforia* víry (Žd

10,22), o neutuchající *plēroforia* naděje (Žd 6,11) a o zvěstování evangelia v Duchu svatém a v plné *plēroforia*, tedy s hlubokým přesvědčením z Ducha v kazateli i věřících (1 Te 1,5). Pavel používá pasivum korespondující s *plēroforeō* (dosl. „být naplněn plností“, LXX být dokonale naplněn) k popsání stavu plného ujištění podle Boží vůle (Ř 14,5) a Hospodinovy schopnosti splnit své sliby (Ř 4,21). Jiné pasivum (*pepeismai* = jsem jist) svědčí o Pavlově přesvědčení, že Bůh jej může vést (2 Tm 1,12) a že ho nic nemůže odloučit od Boží lásky (Ř 8,38n). Pasivum zdůrazňuje, že křesťanská jistota není výrazem lidského optimismu či předpokladů, ale ujištěním od Boha. Jde skutečně o jeden z drahokamů daru *víry (Žd 11,1). Jejím základem jsou Boží zaslíbení a jejím autorem Boží Duch.

Jistá víra v NZ zahrnuje dvojí: Boží zjevenou pravdu, totiž zaslíbené spasení v Kristu, a vlastní angažovanost věřícího na tomto zaslíbení. V obou případech spočívá jistota v Božím stvrzení a svědectví.

1. Bůh ujišťuje hříšníky, že evangelium je pravdivé. Činí to pomocí zázraků i svými dary, které potvrzují apoštoly jako jeho svědky (Žd 2:4), a světlem, jež dává Duch svatý a které posluchačům umožňuje poznat a přijmout svědectví ne jako slovo lidské, nýbrž jako slovo Boží, jímž vskutku jest (1 Te 2,12; sr. 1,5).

2. Bůh dosvědčuje věřícím, že jsou jeho dětmi. Darem Ducha Kristova (viz Sk 2,38; 5,32; Ga 3,2) potvrzuje, že je přijal do mesiášského království (Sk 15,8) a že jej nyní znají jako Spasitele (1 J 3,24). Tento dar, závdavek našeho dědictví (Ef 1,14), je zapečetěje jako trvalé Boží vlastnictví (Ef 1,13; 4,30) a ujišťuje je, že díky Kristu jsou nyní děti i dědicové. Proto nás Duch učí volat Abba, Otče (Ř 8,15n, Ga 4,6), a dává nám zakoušet otcovskou lásku (Ř 5,5). Odtud smělá důvěra a radost před Bohem a člověkem, jež charakterizují NZ křesťanství.

Velké nebezpečí ovšem představuje sebeklam, neboť skálopevné přesvědčení o spasitelném vztahu s Bohem může být velkou iluzí způsobenou démony. Vnitřní jistotu je tudíž nutné kontrolovat pomocí vnějšího morálního a duchovního prověřování (Tt 1,16). Konkrétně se tímto tématem zabývají Janovy epištoly. Jan píše, že o spasitelném poznání Boha a o příslušnosti do Boží rodiny objektivně svědčí pravá víra v Krista, láska ke křesťanům a správné jednání (1 J 2,3–5.29; 3,9n.14.18n; 4,7; 5,1.4.18). Ti, kdo se těmito věcmi vyznačují, mohou mít v srdcích před Bohem jistotu (doslova přesvědčení), a to zejména ve chvílích, kdy jim vědomí viny Boží lásku zpochybňuje (1 J 3,19). Pokud však dotyčnému tyto atributy chybí, znamená to, že jakýkoli pocit jistoty je iluzí (1 J 1,6; 2,4.9–11.23; 3,6–10; 4,8.20; 2 J 9; 3 J 11).

BIBLIOGRAFIE. L. Berkhof, *The Assurance of Faith*; G. Delling, *TDNT*, 6, str. 310n; R. Schippers, *NIDNTT* 1, str. 733nn; W. Guthrie, *The Christian's Great Interest*, 1958. J.I.P.

ÚLAJ Kanál či řeka tekoucí na V od Šúšanu v Élamu (JZ Persie), kde Daniel uslyšel lidský hlas (Da 8,16). Tato řeka (hebr. *'ûlāi*; asyr. *Ulai*; lat. *Eulaeus*) změnila v novověku směr svého toku a dnešní řeky Horní Karchán a Dolní Karun (Pasitigris) tehdy mohly tvořit jednu, která se vlévala do delty na S Perského zálivu. Je znázorněna na asyrských reliéfech zobrazujících Aššurbanipalův útok na Šúšan r. 646 př. Kr. (R. D. Barnett, *Assyrian Palace Reliefs*, 1960, tab. 118–127). D.J.W.

UMĚLECKÁ A JINÁ ŘEMESLA

Obyvatelé Palestiny provozovali během celé své historie stejná základní řemesla jako jejich sousedé. Většinu svých předmětů vyráběli z hlíny, kovu, tkanin, dřeva a kamene. Pracovat s těmito materiály bylo úkolem každého tělesně schopného muže žijícího na venkově, přičemž jim s domácím tkaním, předením a vařením pomáhaly jejich ženy. Styky se zeměmi s rozvinutějšími výrobními způsoby znamenal, že se Hebrejům dařilo rychle si osvojovat i odbornější řemesla a zřejmě jim nikdy nechyběli vynikající řemeslníci, i když archeologové objevili jen málo ukázek jejich práce.

Existují důkazy, že Izraelci ve svém umění sice nevynikali vynalézavostí, ale sami dokázali dobrou řemeslnou práci ocenit. V Besaleelově zručnosti spatřovali Boží dar (Ex 31,3; 35,31; 28,3). Zpracovávat železo se naučili od Pelištejců (1 S 13,20) a tajemství barvení převzali od Féničanů, kteří jim poskytovali návrháře, přední dělníky a řemeslníky (viz níže **III**, *3*) jako doplnění místních pracovních sil při uskutečňování mohutných projektů, jimiž byla stavba Davidova královského paláce a jeruzalémského chrámu. Z Týru se v 1. stol. př. Kr. do Palestiny stejným způsobem dostalo sklářství.

I. Řemesla a řemeslnické cechy

Z ekonomických a dodavatelských důvodů žili zručnější řemeslníci ve větších městech a pracovali většinou ve zvláštních čtvrtích, jako na dnešním bazaru (*sūq*). To vedlo ke vzniku řemeslnických svazů či cechů (tzv. čeledí), které se někdy nacházely v městech, kde se koncentrovala jejich činnost, např. písaři v Jaebesu (1 Pa 2,55) nebo barviči a tkalci v Tell Beit Mirsímu (Debír?; 1 Pa 4,21). V Jeruzalémě byly určité oblasti přiděleny dělníkům zpracovávajícím dřevo a kameníkům (1 Pa 4,14; Neh 11,35), zatímco hrnčířům (Mt 27,7) a valchářům (2 Kr 18,17) vyhradili území vně městských hradeb. Člen cechu se nazýval „syn“ svého řemesla (např. zlatník v Neh 3,8.31). V NZ době se cechy staly mocnými politickými skupinami, které existovaly s císařským povolením. Demetrios vedl cech stříbrotepců v Efezu (Sk 19,24) a označení Alexandra jako kováře (ř. *chalkeus*) naznačuje, že i on byl členem podobného svazu (2 Tm 4,14).

Pomocí hebr. výrazu *ḥārāš* (= ten, který vyřezává, navrhuje) se označují jak řemeslníci obecně (Ex 38,23; 2 S 5,11), tak i vyučení řemeslníci pracující s kovem, ať už mědí (2 Pa 24,12; Iz 40,19) nebo železem (Iz 44,12; 2 Pa 24,12). Patří sem i ti, kdo základní suroviny připravovali a čistili (Jr 10,9). Výrazu se užívalo i o dřevozpracujících dělnících (Iz 44,13; 2 Kr 12,12), kamenících (2 S 5,11), kamenorytcích (Ex 28,11) a těch, kteří se výhradně specializovali na výrobu model (Iz 44,9–20).

II. Základní náčiní

Z prehistorických dob se v Palestině našly opracované pazourkové nože, škrabky a motyčky, které se dále užívaly pro jednoduché nástroje, pro srpy, u nichž se pazourky kladly do sádrového polokruhu, nebo pro vykřesávání světla. Z rané doby pocházejí dřevěné nástroje a kamenná kladiva a paličky. V případě výskytu se využívalo meteorické železo (Gn 4,22), stejně

jako asi od r. 6000 př. Kr. místní měď. V Palestině se měď běžně zpracovávala od r. 3200 př. Kr. a železné nástroje jsou hojně zastoupeny od příchodu Pelištejců, asi r. 1190 př. Kr. (sr. 1 Kr 6,7). Sekyry, připevněné na dřevěná topůrka, se používaly na kácení stromů (Dt 19,5) a nože (Gn 22,6) sloužily k rozmanitým účelům, včetně jídla (Př 30,14). Nástroje se někdy označují hromadným hebr. výrazem *kᵉlî* = nádoba, nástroje nebo *ḥereḇ* pro meč, nůž a všechny další ostré řezné nástroje. Ve všech dobách se uplatňovaly železné sekyry (2 Kr 6,5), pily (1 Kr 7,9), teslice, motyčky, škrabky, dláta, šídla, vrtáky a hřebíky (Jr 10,3n) a zanechaly své stopy na předmětech nalezených při archeologickém výzkumu.

III. Archeologické nálezy

1. Hrnčíř

Nejstarší známá keramika pochází ze S Sýrie, přibližně z období 8000 př. Kr. Nicméně teprve kolem r. 4000 př. Kr. začali hrnčíři používat pomalého kruhu, z něhož se vyvinul rychlý kruh až asi r. 3000 př. Kr. *Hrnčíř, jehož práci popisuje Jr 18,3n, seděl na kamenném sedátku a nohama otáčel dřevěným kolem, umístěným v jamce, které otáčelo horním kamenem, na němž se tvarovala nádoba. Hrnčířskou dílnu s „dvěma kameny“ (v. 3) objevili archeologové v Lakíši (kolem r. 1200 př. Kr.), menší kola z kamene nebo hlíny, která se otáčela v jamce s objímkou, z doby království našli v Megiddu, Gezeru a Chasóru. Hlína na výrobu jemnějších nádob se připravovala prošlapáváním drsnější hlíny ve vodě (Iz 41,25). Vývoj a typy keramiky viz heslo *HRNČÍŘ. Na hrnčířské pece vědci narazili v Palestině na mnoha místech, i když se z nich jen zřídka dochovalo víc než „topeniště“. U hrnčířské dílny v Megiddu leží tři *pece ve tvaru U (8.–7. stol. př. Kr.).

2. Stavitel

Výroba na slunci sušených *cihel pro stavbu obyčejného obydlí byla součástí sezónní práce venkovanů, kteří své domy pokrývali hlínou nebo doškami rozloženými přes střešní dřevěnou konstrukci. Taková stavba vyžadovala neustálou péči. V několika případech se ve formě vyrobené cihly vypalovaly, což pravděpodobně dělal hrnčíř.

Hebr. výraz *bānâ* = stavět, přestavovat, opravovat, stavitel označuje vyučené i nevyučené dělníky (2 Pa 34,11), jejichž práci si vyžadovaly velké projekty, u nichž bylo zapotřebí kameníků, tesařů, ale také mnoho nosičů a nekvalifikovaných pracovníků. Velké budovy se projektovaly i stavěly pod přísným dohledem vrchního stavitele (ř. *architektōn*; 1 K 3,10).

Místo stavby se nejprve vyměřilo pomocí pásma tvořeného lanem nebo provazem (2 S 8,2; Za 2,1), šňůrou (1 Kr 7,15) nebo spletenou lněnou nití (Ez 40,3) rozdělenou na palce (1 Kr 7,15.23). V helénistických dobách se podobně užívalo rákosové hole rozdělené na míry (Zj 11,1; 21,15). K vyznačení místa se mohlo používat i více pásem (2 S 8,2) a zjištěné rozměry se pak zaznamenávaly do plánu. Práce takového zeměměřiče se stala symbolem Božího soudu (Iz 28,17; Jr 31,39).

Postup stavby kontroloval vrchní stavitel, který používal „olovnici“, šňůru zatíženou olovem či cínem (*'ᵃnāḵ*; Am 7,7n), kamenem (Za 4,10) nebo jiným těžkým předmětem (hebr. *mišqelet*; 2 Kr 21,13), pomocí níž prověřoval všechny svislé konstrukce. To se stalo symbolem ověřování pravdivosti (Iz 28,17). Na metafory z oblasti stavění narazíme v Písmu dosti často, protože Bůh jako Stavitel buduje svůj národ (Ž 69,36), Davidův dům (Ž 89,5) a město Jeruzalém (Ž 147,2). Ke stavbě se přirovnává i církev (1 K 3,9; 1 Pt 2,4–6). Pavel užívá ř. *oikodomeō* = vystavět, vzdělat zhruba 20x. Věřící jsou budováni (*epoikodomeō*) v Kristu (Ko 2,7) a vyzýváni k tomu, aby se vzdělávali ve své víře (Ju 20).

3. Tesař

Josef (Mt 13,55) i Ježíš (Mk 6,3) se přidrželi starověkého tesařského řemesla (ř. *tektōn*). Ten, kdo se naučil pracovat se dřevem (hebr. *ḥāraš 'ēṣîm*), plnil všechny tesařské úkoly požadované na stavbě, vyráběl střechy, dveře, okna a vybavení ke schodištím. Zhotovoval rovněž nábytek – pohovky, postele, židle, stoly a podnožky. Ukázky některých z nich spolu s jemně vyřezávanými mísami, lžícemi a krabičkami se zachovaly v hrobkách v Jerichu (asi 1800 př. Kr.). Tesař mohl vyrábět i zemědělské nástroje – pluhy, jha, nástroje na mlácení (2 S 24,22) nebo smyky (Iz 28,27n) a zavlažovací zařízení. Skupiny tesařů ve velkých městech, kteří se věnovali výrobě dvoukoláků, v době války konstruovali válečné vozy (Pís 3,9). Zdá se, že v Palestině zůstalo stavění lodí monopolem Féničanů, jehož střediskem se stal Týr, kde se z místních cypřišů stavěly lodě s cedrovými stěžni a dubovými vesly (Ez 27,5n). (*LODĚ) Někteří tesaři se specializovali na modly (Iz 44,13–17). Izraelci si sice dřevo na vybavení stanu setkávání opracovávali sami (Ex 25), ale dřevo a zkušené tesaře pro výstavbu Davidova paláce (2 S 5,11) a Šalomounova chrámu získávali podle dohody z Týru. Stejný princip se uplatnil i při budování pozdějšího chrámu (Ezd 3,7) a zřejmě i při opravách chrámu, o nichž se píše v 2 Pa 24,12.

Několik odborníků se zabývalo řezbářstvím (Ex 31,5; 35,33), možná pracovali také s kostí a slonovinou. Vytvořili cheruby pro první chrám (1 Kr 6,23) a další umělecké předměty. K tomuto účelu se dováželo tvrdé dřevo (eben, zimostráz a santal), zatímco místní dřeviny, cedr, cypřiš, dub, jasan (Iz 44,14) a akácie, z velké části pokrývaly potřeby truhlářství. Zemědělské nástroje se vyráběly z moruše. (*STROMY)

K speciálním tesařským nástrojům patřil značkovací nástroj (*śered*), kružítko či odpichovátko (*mᵉḥûgâ*), teslice (*maqṣu'â* = nástroj na škrabání, Iz 44,13), malý sekáček (*ma'ᵃṣāḏ*), železná pila (někdy dvoubřitová) a pilníky (Jr 10,4), nebozez a dřevěná palička (*halmûṯ*, Sd 5,26, EP kladivo) a kladivo (*maqqāḇâ*, Iz 44,12), spolu s různými dláty a šídly, jejichž ukázky se podařilo rekonstruovat. Na dřevěných předmětech z nalezišť ze střední doby bronzové a období království lze spatřit spoje pomocí hřebíků i kolíčků. V době římské se používaly i různé typy dřevěných hoblíků a pořízů.

4. Kameník

Protože se kámen musel nákladně dovážet a opracovávat, považovalo se jeho použití při stavbě soukromých domů za výstřednost (Am 5,11). U důležitějších veřejných budov se uplatňoval jen zřídka, pro základní konstrukční rysy. (*ÚHELNÝ KÁMEN, *ARCHITEKTURA) Zatímco v Egyptě se jako stavební kámen lámala žula, pískovec, křemenec a vápenec, v Palestině byl k dispozici jen vápenec. Kvádry tvrdšího kamene na chrám a další nádherné budovy se před jejich dovezením opracovávaly v Libanónu (1 Kr 6,7).

Kameník užíval stejného nářadí jako tesař, vápenec řezal pilou (1 Kr 7,9) a zarovnával ho paličkou a dlátem nebo kladivem. Při lámání velkých kvádrů se do kamene dřevěným kladivem vtloukaly dřevěné klíny, až jejich tlakem praskl. Tato metoda se ve starověku na Blízkém východě užívala zcela běžně. Tvrdý kámen se tvaroval opakovanými údery velkým kovovým bucharem (hebr. *paṭṭîš*). K takovému kladivu prorok přirovnává působení Božího slova (Jr 23,29) a mocného Babylónu (Jr 50,23).

Kameník také vytesával v přírodních jeskyních v kopcích hrobky nebo prorážel do svahu šachty, z nichž se vykopávaly komory (Iz 22,16). Obzvláště pěkné ukázky takového rodinného mauzolea se našly v Bét-šemeši (8. stol.) a v okolí Jeruzaléma (8. a 1. stol. př. Kr.–2. stol. po Kr.). Vytvoření hlubokých zásobníků či cisteren, vytesaných v Lakíši, Megiddu a Gibeónu, znamenalo odstranění až 400 000 m^3 vápence bez použití strojů. Zde a ve vodních tunelech, které vyhloubili kameníci a horníci, vidíme i dnes stopy jejich dlát. (*DOLOVÁNÍ, *ARCHITEKTURA, *SILOE)

V době království se v Palestině vytesávaly velké kamenné pilířové základny a od 10. stol. př. Kr. se zde užívalo hrubě opracovaných kamenů. V helénistickém období lze na Herodových stavbách v Jeruzalémě, Makpele a na dalších místech spatřit obrovské kamenné kvádry, které byly tak pečlivě opracovány, že i bez malty přiléhaly těsně k sobě a dodnes není možné mezi ně vsunout ani čepel nože. S podobně pečlivou prací se setkáváme také v Megiddu (9. stol. př. Kr.). Na řadě staveb nacházíme kamenické značky, např. na schodech synagogy v Kafarnaum. Kameníci rovněž do kamene tesali nápisy, přičemž zřejmě kopírovali předlohy, neboť dochované ukázky z Šebnovy hrobky, Šíloašského tunelu a fragmentu ze Samaří nenesou žádné stopy přizpůsobení materiálu, na němž se psalo. Jemnější rytiny se dochovaly na *pečetidlech.

5. Kovodělník

Měď se v Palestině běžně tavila a odlévala asi od r. 3200 př. Kr. Přibl. po r. 2000 př. Kr. se spíše než mědi užívalo bronzu a tento materiál zůstal v oblibě i po zavedení železa. Šalomoun si nechal od kováře z Týru vyrobit z bronzu velké předměty (např. pilíře pro chrám) a ten je pak odléval v zemi v Jordánském údolí mezi Sukótem a Saretánem (1 Kr 7,46; 2 Pa 4,17). K výrobě zemědělských nástrojů a zbraní se kvůli pevnosti používalo spíše železa, avšak jeho zpracování a údržba vyžadovaly složitější metody. Původně Izraelci železo zpracovávat neuměli a své železné nástroje získávali od Pelištejců (1 S 13,19–22).

Kovář pracoval ve městě a používal pec, do níž se koženými či keramickými měchy (hebr. *mappuaḥ* = foukací nástroj) vháněl proud vzduchu. Kovář se proto často označoval jako „ten, který rozdmýchává (uhlí)", což je příbuzné běžnému akkad. výrazu *nappāḫu* (Iz 54,16). Měď a bronz se čistily v kelímcích (hebr. *maṣrēp̄*, Př 17,3; 27,21) a pak se odlévaly do kamenných nebo hliněných forem. Železo se naopak kulo na kovadlině (hebr. *pa'am*, Iz 41,7). Kovář pracující se železem se tedy přirozeně nazývá „ten, který tluče na kovadlinu", zatímco kovotepec pracující s bronzem, jenž musel hrubé odlitky zarovnávat kladivem, se označuje jako „ten, který urovnává kladivem" (Iz 41,7). Řemeslníci využívali metody pájení, nýtování a slévání, což jim umožňovalo vyrábět složité předměty. Patří k nim např. malý bronzový stojan z Megidda, který, pokud je izraelský, ukazuje, že tamější řemeslníci dosáhli stejné technické zručnosti jako jejich sousedé.

Kováři vyráběli různé kovové nádoby a nástroje, radlice, bodce na pohánění volů, vidle, nápravy a oje, ale také menší špendlíky, spony (z 10. stol. př. Kr.), podobizny, figurky a různé drobnosti. Výroba nožů, které úzce souvisely s dýkami a meči, hroty kopí a oštěpů a dalšími válečnými zbraněmi (*ZBROJ A ZBRANĚ), nám připomíná, jak snadno se tito řemeslníci mohli přeorientovat z mírové výroby na válečnou a naopak (Iz 2,4; Jl 3,10; Mi 4,3).

Od raných dob vlastnily ženy šperky. Jejich nošení představovalo jediný způsob, jak uchovávat své osobní vlastnictví a bohatství. Zlatníci a stříbrotepci provzdušňovali své malé pece dmuchavkami a výrobky odlévali pomocí mastkových či hliněných forem. Již v raných dobách pracovali zlatníci a stříbrotepci pomocí metody přesného lití na vytavitelný voskový model, granulování, filigránské práce a vykládání způsobem *cloisonné*.

6. Koželuh

Kůže (vydělané kožky ovcí a koz) se používaly na výrobu některých součástí oděvu (Lv 13,48; Nu 31,20), včetně sandál a opasků (2 Kr 1,8; Mt 3,4). Sešité kůže se obzvláště hodily pro výrobu nádob na uchovávání nebo přenášení vody (Gn 21,14), vína (Mt 9,17) a jiných tekutin (Sd 4,19). Někdy se kůže sešívaly do měchů „lahvovitých" tvarů. Kůže se jen zřídka používala na výrobu stanů (Ex 25,5; Nu 4,6), ale běžně na součásti vojenské výstroje (přilby, toulce, zařízení vozů, řemeny a štíty), které se kvůli ochraně před popraskáním nebo proniknutím střel naolejovaly

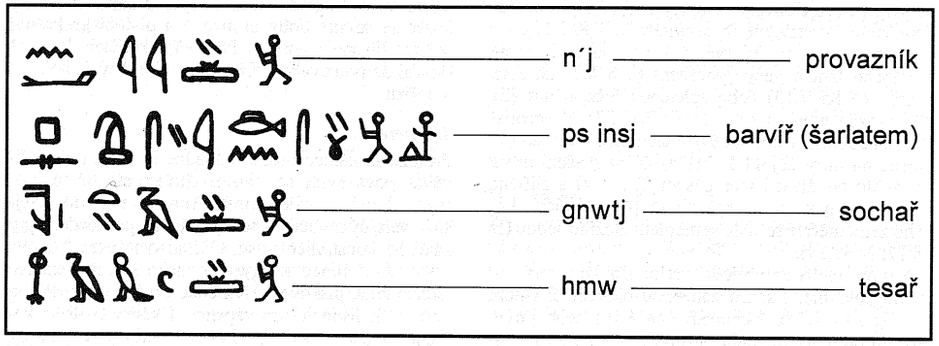

Některá řemesla starověkého Egypta, jejich hieroglyfické označení a transkripce.

(2 S 1,21; Iz 21,5). Sandály z tulení nebo tachaší kůže svědčily o přepychu (Ez 16,10), i když je pravděpodobné, že se jemná kůže používala na výrobu postelí, potahů židlí a dalších součástí nábytku, jako např. v Egyptě či Asýrii.

Při vydělávání kůží vznikal značný zápach, a proto se toto řemeslo provozovalo mimo město a blízko vydatného zdroje vody. Petrova návštěva u Šimona koželuha u Joppe (Sk 9,43; 10,6.32) ilustruje, jak výrazně překonal své zábrany vůči styku s tím, co se pokládalo za kulticky nečisté. Celá práce začínala tím, že se kůže pomocí kamenných škrabek nebo kovových nožů zbavila tuku zvířete. Srst se odstraňovala škrabáním, namáčením v moči nebo loužením vápenným louhem. Kůže se pak upravovala uzením nebo protíráním olejem, anebo se vydělávala vhodným dřevem, kůrou nebo listím. Pokud se srst nebo kožešina zachovávala, kůže se činila kamencem, jenž se získával z Mrtvého moře nebo z Egypta, pak se sušila na slunci a nakonec potírala olejem, aby byla vláčnější.

7. Barvíř

Starověké barvířské řemeslo znali i Izraelci v době exodu, kdy se kůže použité na výrobu stanu setkávání barvily načerveno šťávami z rozdrcených červců, žijících v dubech (Ex 26,1.31; 36,8; Lv 14,4). Černopurpurová či červenofialová „týrská" nebo „císařská" barva, která se připravovala z měkkýšů *purpura* a *murex*, žijících na V pobřeží Středozemního moře, byla monopolním výrobkem převážně Féničanů. Používalo se jí na barvení vysoce ceněných oděvů, které pak svědčily o vysokém postavení a urozenosti (Sd 8,26; Př 31,22; L 16,19; Zj 18,12.16). Toto řemeslo máme doloženo v textech z Ras Šamra (asi 1500 př. Kr.). „Purpuru" se rovněž užívalo u látek pro stan setkávání (Ex 26,31; 28,5) a chrámovou oponu, přičemž „purpurově fialová, nachová a karmínová" představovaly odstíny téhož barviva (2 Pa 3,14). Také roucho, do něhož oblékli Ježíše při výslechu (J 19,2.5), bylo z purpuru. Rodilí Izraelci se barvířství učili od týrských řemeslníků, které povolal král Šalomoun (2 Pa 2,7). S podobně upravenými látkami obchodovala Lydie v Thyatirách (Sk 16,14). Viz *JNES* 22, 1963, str. 104nn.

Žlutá barviva se v Palestině vyráběla z kůry marhaníku, zatímco Féničané používali i slunečnici a kurkumu. Modř se získávala z indigovníku (*Indigofera tinctoria*), dováženého ze Sýrie nebo z Egypta, kam se dostal z Indie. Boryt byl znám od r. 300 př. Kr.

V Tell Beit Mirsímu (= Debír?) archeologové odkryli 6 nebo 7 barvíren, což nasvědčuje tomu, že výroba tkanin zde byla rozvinutým řemeslem. V Tell Amalu blízko Bét-šeánu bylo objeveno mnoho keramických nádob, v nichž se barvila přadena, a tkalcovské nástroje, např. závaží ke stavu.

8. Valchář

Umění valchovat, čistit a bělit látky si lidé cenili, protože oděvy byly nákladné a tkaniny se před barvením musely zbavit přírodního oleje nebo klovatiny. Na některých místech pracovali valcháři také jako barvíři.

Bylo zvykem, že valcháři vykonávali své řemeslo mimo město, blízko vody, kde se šaty mohly čistit šlapáním na kameni pod hladinou. Proto míval valchář charakteristické označení „šlapající" (hebr. *kābas*). V Jeruzalémě se prostor za V hradbami, kde se oděvy rozprostíraly k uschnutí na slunci, nazýval „valchářovo pole" (2 Kr 18,17; Iz 7,3; 36,2). Učedníkům připadala Kristova roucha při proměnění jasnější, než mohl bílením docílit valchář (ř. *gnafeus* = ten, kdo upravuje látky, Mk 9,3).

K čištění se někdy dovážel natron (ledek) z Egypta, který se, smíchaný s bílou hlínou, používal jako mýdlo (Př 25,20; Jr 2,22). Alkálií byl dostatek v popelu z rostlin a „mýdlo" (hebr. *bōriṯ, kâlî*) se získávalo spalováním kapinice ozdobné *Salsola kali*. „Valchářovo mýdlo" z Mal 3,2 byl pravděpodobně „popel z *bōriṯ*", protože se nezdá, že by v Sýrii nebo Palestině znali dusičnan draselný a sodný, i když v Babylónii se vyskytoval.

O dalších řemeslech pojednávají hesla *UMĚNÍ, *KOSMETIKA A PARFUMERIE, *SLONOVINA, *PŘEDENÍ A TKANÍ, *VÝŠIVKA; o sklářství viz *SKLO; další zmínky o umění viz v heslech *HUDBA, *EGYPT, *ASÝRIE a *BABYLÓNIE.

BIBLIOGRAFIE. C. Singer (ed.), *A History of Technology*, 1, 1958; G. E. Wright, *Biblical Archaeology*, 1957, str. 191–198; R. J. Forbes, *Studies in Ancient Technology*, 1–8, 1955–64; A. Reifenberg, *Ancient Hebrew Arts*, 1950; A. Lucas, *Ancient Egyptian Materials and Industries*, 1962; J. Jeremias, *Jerusalem in the Time of Jesus*, 1969; D. Strong a D. Brown, *Roman Crafts*, 1976. D.J.W.

UMĚNÍ Palestinu a Sýrii během jejich dlouhé historie obývaly různé národy a mísily se zde odlišné kultury, a proto není snadné od sebe odlišit hebr. umění od tehdejšího umění egyptského, syrského, mezopotámského a fénického nebo od pozdějšího židovského umění, ovlivněného importem helénistických a řecko-římských předmětů, imitací a dalšího působení. V každém období však lze v určitém kontextu, který zde poskytuje *archeologie, vysledovat jisté místní styly.

I. Prehistorické umění

Charakteristickým rysem dlouhých dějin umění jsou natúfské vyřezávané předměty z kostí nalezené v karmelské oblasti (asi z r. 8000 př. Kr.), vyřezávaná rukojeť srpu, malba gazely červeným okrem na vápenci, zdobení lebek pomocí ulit kauri, což byla technika, která pokračovala i v Jerichu v období předhrnčířského neolitu (kolem r. 6500 př. Kr.), spolu s figurkami a votivními postavami. Nejstarší dochovaná nástěnná malba pochází z Telélát Ghassúlu v Jordánském údolí (asi r. 3500 př. Kr.). Na jedné mnohobarevné fresce vidíme geometrické vzory, v jejichž středu je osmicípá hvězda obklopená postavami a draky. Jiné zobrazují ptáka nebo skupinu postav, pravděpodobně uctívačů. Tento styl připomíná umění tehdejší Asýrie (Tell Halaf). Neolitičtí obyvatelé Jericha geometrickými vzory zdobili také červenou leštěnou keramiku. Jinde se vyráběly cenné předměty ze *slonoviny a kostí, např. figurky a nábytek (např. Abú Matar, asi 3900–3300 př. Kr.).

II. Kenaanské umění (3000–asi 1200 př. Kr.)

Kenaanské umění bylo třeba zkoumat podle jeho vývoje v jednotlivých oblastech, od jemně vyřezávané sochy v Tell Mardiḫu (*EBLA) a stříbrného poháru s rytinami z Ajn Samije (na obou předmětech se projevuje mezopotámský vliv) až po běžnější místní typy figurek a obrazů. Kovové figurky z Byblosu, vykládané a siluetové předměty ze slonoviny z hrobky v El Džisru (MB II) vykazují silný vliv Egypta, zatímco

čedičové reliéfní ortostaty z paláce Jarimlima, postaveného v *Alalaḫu v 18. stol. př. Kr., mají blízko k ortostatům nalezeným v Anatólii a Palestině (Chasór). Postava Jarimlima, stejně jako pozdější socha sedícího krále Idrimiho z Alalaḫu (asi 1460 př. Kr.), zřejmě poukazuje na předky sumerského typu.

V pozdní době bronzové se v sochařství objevuje řada místních podob smíšeného umění, např. na Baalově stéle, kde se prolíná umění egyptské (postoj a částečně i oděv), anatolské (přilba a účes) a syrské (oblečení). Předměty vyřezávané ze slonoviny, které pocházejí z této doby, byly srovnávány jak s uměním mykénským, tak i mezopotámským. Na jemně vypracovaném zlatém talíři z *Ugaritu nacházíme mytologické motivy. Z konce tohoto období pochází řada reliéfů vytvořených podle tradice Bét-šeánské stély zdobené reliéfy (MN II pod eg. vlivem) a votivní tabulky z Chirbet Balu'a (Zajordání), věnované místnímu bohu Mekalovi. K takovýmto zobrazením *model patří i pozlacená bronzová socha z Megidda a dovedně vyřezané předměty ze slonoviny z Lakíše, Tell el-Fár'a a Megidda (12. stol.). Z této doby se také datuje stálý příliv malované keramiky s místními motivy, i když některé byly známé již ze Sýrie a Mezopotámie. Charakteristickou spirálovitou a „ptačí" výzdobou se vyznačují džbánky a krátery Pelištejců z pobřežní oblasti.

III. Hebrejské umění (asi 1200–586 př. Kr.)

Zdá se, že s příchodem Izraelců do země nedošlo u místních výrobků, jež tehdy po celém starověkém Blízkém východě procházely obdobím úpadku, k velké změně. Není zřejmé, že by s sebou přinesli vlastní formy, i když nepostrádali cit pro umění a jeho uplatnění v *uměleckých řemeslech. Jako dar přijali jemné eg. šperky (Ex 12,35) a po vyjití z Egypta použili zlata a stříbra na výrobu býčka eg. stylu na kulatém oltáři (Ex 32,2–4). Hebrejové věnovali svůj nejdražší majetek na vyzdobení *stanu setkávání, který byl zhotoven Besaleelem z pokolení Judova. Ten uměl dovedně pracovat se zlatem, stříbrem a mědí, opracovávat kameny a obrábět dřevo (Ex 35, 30–33).

S rostoucí prosperitou země za krále Davida a Šalomouna se Hebrejové obrátili na fénické umělce, aby vyučili jejich řemeslníky. Poněvadž plány na architektonické řešení a výstavbu Davidova *paláce a Šalomounova *chrámu měly královský souhlas, může to znamenat, že se místní vkus Hebrejů od vkusu jejich sousedů v Syroféniciii příliš nelišil. Druhé přikázání, které zakazovalo vyřezávat nebo tesat „modly a cokoli, co je na nebi, na zemi nebo ve vodě" (Ex 20,4), nezatracovalo umění, nýbrž modlářství, k němuž by mohlo vést (v. 5). V praxi se zřejmě vykládalo tak, že vylučuje zobrazování lidské podoby a vidíme jako velmi významné, že mezi předměty, které lze s jistotou určit jako hebr. nebo židovské, se dosud žádný takovýto artefakt neobjevil. Chrám, stejně jako stan setkávání, byl zdoben okřídlenými lvy s lidskými hlavami (*CHERUBOVÉ) a vzory s květinami nebo stromy. Jinde jsou součástí chrámové výzdoby (1 Kr 6,18) postavy a symboly eg. stylu, ale i ptáci, plazi, řada dalších zvířat (lvi, býci) a různé vzorky (např. průplet); s těmito motivy se setkáváme i na dobových předmětech ze slonoviny ze Samaří a Chasóru, na keramice a také na pečetidlech.

Oba králové a bohatí jednotlivci zaměstnávali řemeslníky kvůli zvelebování svých domů (1 Kr 23,39). Písmo na několika místech nepřiměřenost takového přepychu odsuzuje, neboť dotyční zpravidla sledovali jen vlastní zájmy, zatímco Boží dům a dílo zůstávaly bez povšimnutí (Am 3,15; Ž 45,9; Ag 1,4). Je třeba mít vždy na paměti, že Hebrejové svým podporováním *hudby, literatury (prózy i poezie) a mluveného projevu nasadili „uměleckému vyjádření" vysokou laťku, což hluboce ovlivnilo umění pozdější.

IV. Techniky

1. Malba. Vzhledem k tomu, že Egypťané a Emorejci (např. korunovační freska z Mari) malovali výjevy běžně na omítnutou stěnu, je možné, že to dělali i Hebrejové, i když o tom zatím nemáme mnoho dokladů. Při archeologickém výzkumu byla objevena pigmentová barviva (viz též *UMĚLECKÁ A JINÁ ŘEMESLA, *7*) a k malbám na stěnách a na dřevu se užívalo červeného okru (hebr. *šāšēr*) (Jr 22,14; Ez 23,14). Oholíba v 6. stol. viděla Kaldejce namalované (*māšaḥ* = mazat, mastit) na stěně rumělkou (Ez 23,14).

2. Řezba. Basaleel a jeho pomocník Oholíab řídili řezání dřeva (*ḥ^arōšeṯ 'ēṣ*) na stan setkávání, k němuž patřily sloupy s vyřezávanými hlavicemi (Ex 36,38; 35,33), a na oltář, opatřený rohy a výklenkem na mřížový rošt (38,2–4). Chrám, který nechal postavit Šalomoun, měl střechu z borovicového dřeva s aplikovanými palmetami a průpletovým lemováním (2 Pa 3,5) a obloženou cedrem (1 Kr 6,15n). Stěny a dveře zdobily basreliéfy s řezbami (*miqlā'ôṯ*) lotosových poupat a stylizovaných květů lilií nebo chocholů ze tří per sestavených do trojitého květu, palmové vzory a zobrazení *cherubů (1 Kr 6,18.29). Dveře z olivového dřeva měly podobné vyryté (*ḥāqâ*) vzory a intarzie (vv. 32–35); celek, jak tomu bývalo u jemných řezbářských prací a výrobků ze slonoviny, byl pokryt zlatem. Protože se tvrdé dřevo, např. santalové nebo ebenové, muselo dovážet (1 Kr 10,11) a zručných řezbářů se nedostávalo, považovaly se ozdobné obklady (*sāpan*), složité dřevěné vybavení interiéru a vyřezávaná okna za výstřední projev bohatství (Jr 22,14; Ag 1,4). V Ezechielově vidění měl chrám vyřezávané obložení, na němž se cherubíni s dvěma tvářemi střídali s palmami a mladými lvy, a dřevem byly obloženy (*š^eḥîp*) i vnější dveře (Ez 41,16–36).

Složitě vyřezávaný nábytek a jiné předměty ze dřeva, krabičky, lžíce a nádoby, archeologové objevili v „emorejských" hrobkách v *Jerichu. Jelikož eg. řezbářství (asi 2000–500 př. Kr.) „dosahovalo u velkých i miniaturních předmětů úrovně, která byla až do renesance pro Evropu nedostižitelná", je jisté, že něco z toho bohatí Hebrejové znali. Viz též *UMĚLECKÁ A JINÁ ŘEMESLA, *3*.

3. Vyřezávání ze slonové kosti. Již v 34.–33. stol. př. Kr. (Abú Matar) se v Palestině vyráběly ze slonoviny a kostí drahé předměty, figurky a nábytek. Ze slonoviny se vytvářely rytiny (většinou na deskách) a sochy, nebo se z ní vyřezávalo řídké síťování a také se jí používalo k tvorbě reliéfů. Mezi „kenaanské" předměty ze slonoviny se řadí nádobka na mast v podobě ženy se zátkou ve tvaru ruky (Lakíš, 14. stol. př. Kr.) nebo v podobě hlavy bohyně Hatór (Chasór, 13. stol. př. Kr.), lžíce na mast ve tvaru plovoucí ženy chytající kachnu (Tell Beit Mirsím) a na několika tobolkách máme zachyceny lidské postavy. Po období úpadku v umění zobrazují vyřezávané desky z Megidda, pravděpodobně místní výrobky z 12.–10. stol., živé výjevy, přičemž na jednom z nich sedí král na trůnu – jistě podobném tomu, jaký později zhotovili pro Šalomouna (2 Pa 9,17n) – a přijímá tribut.

Předměty ze slonoviny nalezené v Samaří z doby Achabovy svědčí o vlivu fénického umění s jeho egyptskými, syrsko-chetejskými a asyr. prvky. Jsou velice blízké tehdejším předmětům ze slonoviny, které archeologové objevili v Arslan Taši (Sýrie) a Nimrúdu (Irák), a je možné, že pocházejí ze stejné „školy" či řemeslnického cechu. Některé jsou pozlaceny nebo vyloženy zlatem, lazuritem, barevnými kameny a sklem. K častým motivům patří „lotosové" vzory a cherubové, o nichž jsme již hovořili v souvislosti s řezbářstvím a příbuzným uměním, dále desky s hlavou ženy (Aštoreta?) v okně, sajícími zvířaty ležícími na břiše a „egyptskými" postavami a symboly, zejména klečícím dítětem Horem. Kosmetická paleta a džbán z Chasóru (8. stol.) s jednoduchým šrafovaným vzorem (obojí příbuzného typu) jsou izraelské výroby.

4. Sochařství. V Palestině bylo objeveno několik soch z „kenaanského" období. O sedící postavě Baala, hrubě otesané stéle s párem zdvižených rukou a oltáři z Chasóru, a o bohyni stočené jako had na stéle z Beit Mirsímu musíme uvažovat v souvislosti s mistrně vypracovanou nohou sochy z Chasóru (13. stol. př. Kr.), aby se ukázalo, že zde pracovali dobří i průměrní umělci. Kamenná naběračka k nabírání kadidla ve tvaru ruky svírající misku z téhož města (8. stol.) vykazuje příbuzné rysy s tehdejším asyr. uměním. Valoun v lakíšském vodním tunelu (9. stol. př. Kr.), opracovaný do podoby vousatého muže, ukazuje, že palestinskému lidu nikdy nechyběl smysl pro vynalézavost. Málo se však zachovalo až do dnešních dnů a díla jejich sousedů (např. opracovaný Achíramův sarkofág z Byblosu) známe lépe. Volutové hlavice, předchůdkyně jónského typu, jež archeologové objevili v Megiddu a Samaří, se zřejmě podobají hlavicím použitým v chrámu. V době Makabejských vyřezávali helénističtí židovští ornamentalisté na kamenech plody země (hrozny a akantové listy); obrazy těchto symbolů nacházíme rovněž na mincích užívaných jako *peníze.

Zvláštní cech výrobců uren v Jeruzalémě nám po sobě zanechal několik truhel ozdobených rytinami šesticípých hvězd, rozet, květin a dokonce i stavitelských projektů.

5. Rytiny na pečetidlech. Na palestinských válečkových a razítkových pečetidlech a pečetidlech ve tvaru skarabů jsou typické „fénické" motivy, jaké známe z výrobků ze slonoviny, ačkoli okřídlený disk a okřídlený skarab se zde objevují častěji. Lidské postavy většinou nějak souvisejí s královstvím a použití osobních jmen bylo v Izraeli zřejmě běžnější než u jeho sousedů. S portréty se na judských pečetích setkáváme jen zřídka, což může poukazovat na rostoucí povědomí náboženského zákazu (viz výše *3*).

6. Práce s kovem. Vše nasvědčuje tomu, že Hebrejové byli mistry ve zpracování kovu, nicméně z jejich výrobků se mnoho nezachovalo. Tento dojem vyvolal miniaturní bronzový stojan z Megidda ve stylu řídkého síťování, zobrazující vzývání sedícího boha (asi 1000 př. Kr.). Bronzové „moře" v Šalomounově chrámu vážilo podle výpočtů kolem 23 000 kg. K jeho výrobě se použilo litého bronzu 8 cm silného – průměr mísy činil 4,6 m a výška 2,3 m včetně obruby „z korunních plátků". Spočívalo na hřbetech dvanácti býků, odlitých a rozestavěných ve čtyřech opěrných skupinách po třech (1 Kr 7,23nn). Vešlo se do něho asi 50 000 l vody a jistě představovalo pozoruhodný technický výkon (*JAKÍN A BÓAZ).

Mnohé motivy a materiály, o nichž jsme se zmínili v uvedených šesti bodech, se užívaly i v dalších oblastech *uměleckých řemesel (např. kovotepectví) a jsou známy z uměleckých předmětů i mimo Palestinu. Nelze však posoudit, nakolik tenkrát považovali za umění *tanec jako součást posvátného ritu.

BIBLIOGRAFIE. A. Reifenberg, *Ancient Hebrew Arts*, 1950; H. H. Frankfort, *The Art and Architecture of the Ancient Orient*, 1963; A. Moortgart, *The Art of Ancient Mesopotamia*, 1969. D.J.W.

UMÝVADLO (hebr. *sîr raḥaṣ*). Pravděpodobně široká mělká mísa určená k mytí nohou. Výraz se užívá také v triumfálním výsměchu moábské podřízenosti (Ž 60,10; 108,10). A.R.M.

UR KALDEJSKÝ Město, z něhož Terach a Abraham odešli do Cháranu (Gn 11,28.31 15,7; Neh 9,7). Štěpán se domníval, že se nachází v Mezopotámii (Sk 7,2.4). Dávné ztotožnění hebr. *'ûr* s Urfou (Edessa) 32 km na SZ od Cháranu není pravděpodobné z filologických důvodů a *Ura'* je název několika míst známých v Malé Asii. Kromě toho by se podle této identifikace musel Abraham předtím, než vyrazil na Z do Kenaanu, vracet stejnou cestou na V. Toto určení by si vynutilo ztotožnění „Kaldeje", jež označuje polohu města, s *Ḫaldai* (část starověké Arménie). *Kaldejci představovali semitský národ, který v Babylónii existoval minimálně od konce 2. tisíciletí př. Kr., ale o jejich přítomnosti v S Mezopotámii se nedochovaly žádné zmínky. LXX píše „země (*chōra*) Kaldejů", což lze vysvětlit neznalostí tohoto místa. Eupolemos (asi 150 př. Kr.) však o Uru hovoří jako o městě v Babylónii, nazývaném Kamarina („měsíc") nebo Úria. Výklad Uru podle Talmudu jako Erek není pravděpodobný, protože Erek je v Gn 10,10 uveden zvlášť.

Nejobecněji přijímané určení ztotožňuje toto město se starověkým místem Ur (*Uri*), dnešním Tell el-Mukajjarem, 14 km na Z od Nasírije na řece Eufrat v J Iráku. Archeologický výzkum zde probíhal v letech 1922–34 a podíleli se na něm vědci z Britského muzea a Univerzitního muzea ve Filadelfii. Pod vedením Sira C. L. Woolleyho vysledovali dějiny tohoto místa od doby 'Al 'Ubajdské (5. tisíciletí př. Kr.) až do jeho opuštění kolem r. 300 př. Kr. Archeologové učinili mnoho velkolepých objevů, zejména na královském hřbitově z počátku období 3. dynastie (asi 2500 př. Kr.). Vrstva naplaveniny pod ním se zprvu spojovala s potopou z eposu o Gilgamešovi a z Genesis (nyní viz *Iraq* 26, 1964, str. 65nn). Zbytky chrámové věže (*zikkurat*), kterou nechal postavit Ur-Nammu, zakladatel silné 3. dynastie (asi 2150–2050 př. Kr.), zůstávají dominantou tohoto místa dodnes (*BÁBEL). Dějiny a hospodářství města dobře známe z tisíců tabulek s nápisy a mnoha odkrytých budov. Hlavním božstvem byl Nannar (semitský Sin nebo Su'en), jehož uctívali také v Cháranu. Později ve městě vládli novobabylónští (kaldejští) králové Babylónie.

BIBLIOGRAFIE. C. L. Woolley, *Excavations at Ur*, 1954; H. W. F. Saggs, „Ur of the Chaldees", *Iraq* 22, 1960; C. J. Gadd, „Ur", *AOTS*, 1967, str. 87–101; *CAH*, 1/2, 1971, str. 595–617; *Orientalia* 38, 1969, str. 310–348. D.J.W.

URBANUS Latinský otrok (sr. A. Deissmann, *Bible*

Studies[2], 1909, str. 271nn), jehož jméno se opakovaně objevuje v nápisech z císařského dvora (např. *CIL*, 6. 4237) – snad Urbanus pozdravovaný v Ř 16,9 (sr. Fp 4,22; Lightfoot, *Philippians*, str. 174). „Našeho spolupracovníka" (takto NS) nemusí znamenat, že sloužil přímo s apoštolem Pavlem. Ten užívá zájmen velmi přesně a své společníky označuje výrazem „*můj* spolupracovník" (sr. Ř 16,3.21). (*AMPLIATUS) A.F.W.

URÍEL (hebr. *'ûrî'ēl* = Bůh je moje světlo).

1. Předák Kehatovců za vlády krále Davida. Pomáhal při vynášení schrány smlouvy z Obéd-edómova domu (1 Pa 15,5.11). Možná jde o téhož muže jako v 1 Pa 6,24.

2. Abijášův děd z matčiny strany (2 Pa 13,2). M.A.M.

URIJÁŠ, ÚRIJÁŠ (hebr. *'ûrijjâ, 'ûrrijjāhû* = Jahve je moje světlo).

1. Chetejec, jehož jméno může být churrijské *Arija*, přizpůsobené hebr. Urijáš, jeden z mála Davidových nejlepších bojovníků pohanského původu (2 S 23,39; 1 Pa 11,41). V době, kdy Urijáš s vojskem obléhal *Rabu, David v Jeruzalémě zcizoložil s jeho manželkou *Bat-šebou (2 S 11,1–4; sr. 1 Kr 15,5). S cílem zlegalizovat tento vztah nechal David Urijáše v bitvě postavit na nebezpečné místo, takže zahynul (2 S 11,6–21). V Ježíšově rodopise je zmiňován jako manžel Bat-šeby, matky Šalomounovy (Mt 1,6).

2. Kněz a jeden ze dvou „spolehlivých svědků" proroctví ohledně „Rychle za kořistí spěchá lupič" (Iz 8,2). Pomáhal *Achazovi při zřízení oltáře podle cizího vzoru a při prosazování dalších modlářských změn v bohoslužbě (2 Kr 16,10–16).

3. Prorok z Kirjat-jearímu (EP Úrijáš), jehož poselství podporovalo jeho současníka Jeremjáše. Útěk do Egypta před Jójakímovým hněvem, který vzbudily jeho prorocké výpovědi, ho nezachránil. Egypťané jej totiž přivedli zpět do Judska, kde byl popraven (Jr 26,20–24).

4. Otec Meremóta (EP Úrijáš), kněze v Ezdrášově době (Ezd 8,33; sr. Neh 8,4). D.W.B.

URÍM A TUMÍM V souvislosti s velekněžským úřadem se Hospodin postaral o vedení svého lid (Dt 33,8.10), zejména v souvislosti s instruováním vůdce svého lidu (Nu 27,21, sr. níže). Téměř vše ohledně tohoto opatření však zůstává bez vysvětlení. Vědci nenašli pro slova urím a tumím žádný uspokojivý etymologický výklad ani záznamy o tom, jakým způsobem se Boží vedení určovalo. Další záhadou je to, že v době mezi raným královstvím (např. 1 S 23,6) a určitým oživením užívání těchto termínů, jež se předpokládá v Ezd 2,63 a Neh 7,65, nehrály urím a tumím v životě národa nejspíše žádnou roli.

Obzvláště zajímavé jsou tři texty. Ebjátar přišel k Davidovi (1 S 23,6) s „efódem". Lze logicky předpokládat, že to byl velekněžský efód, nikoli obyčejný, který nosili kněží (1 S 22,18). Proč by byl jinak zmiňován? Druhým textem je 1 S 14, v němž nacházíme obdobné prvky: sr. 14,3.41 s 23,6.9; důležité je shodné oslovení v 14,41; 32,10 (obvyklý výraz?). Podle *MT* Saul požaduje: „Dejte dokonalé věci" (*tāmîm* podle všeho souvisí s tumím). Třetí text ukazuje, že nic nemohlo „urím a tumín" přinutit k poskytnutí odpovědi: 1 S 28,6; sr. 14,36n.

Je nesmírně obtížné, ne-li nemožné nabídnout na základě těchto důkazů nějakou ucelenou hypotézu. H. H. Rowley usuzuje, že urím (související s *'ārar* = proklít) poskytuje negativní odpověď a tumím (pojící se k *tāmam* = být dokonalý) dává odpověď kladnou. Za předpokladu, že urím a tumím byly dva ploché předměty a oba měly jednu stranu označující „ano" a druhou stranu „ne", pak jestliže se vytahovaly nebo vyhazovaly z váčku (sr. Př. 16,33), byly možné odpovědi „ano" (dva tumímy), „ne" (dva urímy) a „žádná odpověď" (jeden urím a jeden tumím). Tento výklad je lákavý a přijatelný, ale samozřejmě se musí částečně opírat o rekonstrukci 1 S 14,41 a vědomě pomíjet nedostatek důkazů svědčících o opaku.

BIBLIOGRAFIE. H. H. Rowley, *The Faith of Israel*, 1956, str. 28nn; *VT* 12, 1962, str. 164nn; Josephus, *Ant.* 3. 214–218; S. R. Driver, *Notes on the Hebrew Text of the Books of Samuel*, 1913, str. 117; J. Mauchline, *I and II Samuel*, 1971. J.A.M.

ÚS

1. Syn Aramův a vnuk Šémův (Gn 10,23). V 1 Pa 1,17 je Ús (hebr. *'ûs*, snad příbuzné s arab. *'Awd*, jméno božstva) uveden mezi syny, tj. potomky Šémovými.

2. Syn Náchora a Milky a bratr Búza (Gn 22,21, KP Hus).

3. Syn Díšanův a vnuk Chorejce Seíra (Gn 36,28).

4. Země Ús, oblast, kde žil Jób (Jb 1,1; sr. Jr 25,20 a Pl 4,21); její přesnou polohu neznáme. Z četných návrhů (např. blízko Palmyry, nedaleko Antiochie nebo v S Mezopotámii) jsou nejpravděpodobnější dva: Haurán J od Damašku a oblast mezi Edómem a S Arábií. Ve prospěch první z těchto možností hovoří Josephus (*Ant.* 1. 145) a křesťanská i muslimská tradice. Podle tohoto názoru (F. I. Andersen, *Job*, 1976) je Ús země, kterou osídlil Aramův syn.

Mnozí soudobí badatelé (např. E. Dhorme, *Job*, 1967) se přiklánějí spíše k jižnější poloze. Zdá se, že Jóbovi přátelé přišli z okolí Edómu, např. Elífaz Témanský (Jb 2,11). Ús byl podle všeho přístupný jak sábským beduínům z Arábie, tak kaldejským žoldákům z Mezopotámie (Jb 1,15.17). Dovětek v LXX říká, že se Ús nacházel „v krajích Idumeje a Arábie", ale částečně na základě nesprávného ztotožnění Jóba s Jóbabem (Gn 36,33). Ús v Jr 25,20 souvisí s Pelišteou, Edómem, Moábem, a Amónem, zatímco Pl 4,21 naznačuje, že zemi Ús obývali Edómci. LXX však Ús v obou těchto textech vynechává a ztotožnění země Ús se zemí Jóbovou není jisté. Skutečnost, že Písmo uvádí Jóba spolu s lidmi z V (1,3; Sd 6,3.33; Iz 11,14; Ez 25,4.10) podle všeho hovoří ve prospěch určení polohy této země na V od velké příkopové prapadliny (Araba) v oblasti, kde se setkávají Edóm a Z Arábie. D.A.H.

USMÍŘENÍ O Kristově smírčím díle pojednávají 4 důležité NZ texty: Ř 5,10n; 2 K 5,18nn; Ef 2,11nn; Ko 1,19nn. Klíčovými ř. pojmy jsou subst. *katallagē* a slovesa *katallassō* a *apokatallassō*. V přesném slova smyslu se termín usmíření nevztahuje na dobré vztahy všeobecně, nýbrž na odstranění nepřátelství, překlenutí sporu. Znamená to, že usmířené strany k sobě dříve zaujímaly nepřátelský vztah. Bible přímočaře říká, že hříšníci jsou Božími „nepřáteli" (Ř 5,10; Ko 1,21; Jk 4,4). Závažnost těchto a podobných textů nelze podceňovat. Nepřítel není někdo, komu chybí jen málo, aby se stal přítelem. Jde o člověka z druhého tábora. Stojí v naprosté opozici. NZ vykresluje Boha jako toho, kdo se staví naprosto odmítavě vůči všemu, co je zlé.

Nepřátelství lze odstranit tak, že se odstraní příčina sporu. Lze se omluvit za neuvážené slovo, splatit dluh, poskytnout náhradu nebo učinit nápravu, jaká je zapotřebí. Nicméně v každém případě vede cesta k usmíření přes vypořádání se s pravou příčinou kořene nepřátelství. Kristus vyřešil nepřátelství mezi člověkem a Bohem tak, že zemřel, aby na sebe vzal náš hřích. Odstranil hřích z cesty, a tak ji uvolnil, aby se člověk znovu mohl vrátit k Bohu. To je obsahem pojmu „usmíření".

Je zajímavé, že žádný NZ text neříká, že by se měl Bůh smířit s člověkem. Důraz je vždy kladen na to, že se člověk musí smířit s Bohem. Tento fakt považujeme za velmi důležitý. Nepřátelství vyvolal lidský hřích, který musí být odstraněn. Slova 2 K 5,20 nás vyzývají, abychom se dali „smířit s Bohem". Někteří vykladači z toho vyvozují, že Kristův čin usmíření se týká pouze člověka, což však těžko uvedeme do souladu s celkovou zvěstí NZ. Bariéra vznikla v důsledku požadavku svatého Boha, aby člověk byl spravedlivý. Člověku, ponechanému sobě samému, vyhovuje postoj, který problémy ve skutečnosti neřeší. Nedělá si se svým hříchem velké starosti. Určitě necítí kvůli svému hříchu k Bohu nepřátelství. Překážka vznikla proto, že Bůh požaduje od člověka svatost. Došlo-li k procesu usmíření, nelze říci, že se týká výhradně člověka. Musí dojít ke změně i na Boží straně, pokud vše, co zahrnuje výraz „Boží hněv", nemá už na člověka působit.

To neznamená, že došlo k proměně Boží lásky. Bible jasně říká, že Boží láska k lidem zůstává stále stejná, bez ohledu na to, co člověk dělá. Ve skutečnosti celé Kristovo smírčí a vykupující dílo pramení z Boží nesmírné lásky. Vždyť „Kristus za nás zemřel, když jsme ještě byli hříšní" (Ř 5,8). Tuto pravdu musíme horlivě střežit. Zároveň však nesmíme sklouznout do pozice, že smíření představuje čistě subjektivní proces. Smíření bylo v určitém smyslu uskutečněno vně člověka ještě předtím, než se něco odehrálo v jeho nitru. Pavel mluví o Kristu, který „nás s ním (Bohem) smířil" (Ř 5,11). Usmíření, jež lze „přijmout", musí být nabídnuto (a tak v určitém smyslu dokonáno) ještě předtím, než je člověk přijal. Jinými slovy, musíme se dívat na usmíření tak, že působí jak směrem k Bohu, tak k člověku.

BIBLIOGRAFIE. Arndt; J. Denney, *The Christian Doctrine of Reconciliation*, 1917; L. Morris, *The Apostolic Preaching of the Cross*[3], 1965; H.-G. Link, C. Brown, H. Vorländer, *NIDNTT* 3, str. 145–176; F. Büchsel, *TDNT* 1, str. 254–258. L.M.

ÚSTA (hebr. *pê*, ř. *stoma*). Obojí se užívá o ústech člověka nebo zvířete, příp. antropomorfně o Bohu; často se překládá jako „ostří" ve výrazu „ostří meče". *Pê* označuje rovněž otvor studny (Gn 29,2), pytle (Gn 42,27) či jeskyně (Joz 10,22).

V obecném úzu „ústa" téměř představují synonymum *rtů nebo *jazyku. Ruka položená na ústa nebo rty svědčila o studu (Mi 7,16). Ústa mohou hřešit (Ž 59,13), nebo šířit dobro. Tendence mluvit o ústech jako nezávisle jednajících, ať synekdochicky nebo z neznalosti fyziologie, není tak častá, jak v případě rtů. Vyplývá zřejmě z toho, že hebrejština nerozlišovala přesně mezi předpokládanými funkcemi vnitřních orgánů a ústy, která také jsou částečně vnitřní, ale jednoznačně s těmito funkcemi souvisí (viz *SRDCE a sr. Př 16,23).

Často se říká, že ústa jsou naplněna slovy různého druhu, nebo duchem, který je příčinou pronášených slov (1 Kr 22,22; Ž 40,4). *Pê* může v širším slova smyslu znamenat „rozkaz" (Ex 17,1). B.O.B.

UTRPENÍ Bible líčí utrpení jako něco, co se do stvořeného světa dostalo druhotně. Hospodin stvořil svět jako dobrý (Gn 1,31). Když do něj vstoupil hřích, přišlo i utrpení v podobě konfliktů, bolesti, zkázy, úmorné práce a smrti (Gn 3,15–19). Z nového nebe a nové země bude utrpení s konečnou platností vyloučeno (Zj 21,4; Iz 65,17nn). Kristovo dílo představuje vysvobození člověka z utrpení, zkázy a smrti (Ř 8,21; 1 K 15,26) a také z hříchu (Mt 1,21). I když se předpokládá, že satan má moc působit utrpení (2 K 12,7; Jb 1,12; 2,6), lidé je přijímají z Boží ruky a jenom Hospodin může utrpení ovládat a sesílat (Am 3,6; Iz 45,7; Mt 26,39; Sk 2,23).

Boží lid vždy ostře pociťoval břemeno utrpení (Gn 47,9; 2 S 14,14). Jeho přítomnost se často stávala problémem, protože se chápalo jako Bohem poslané (Ž 39,10), a tudíž bylo třeba je uvést do souladu s Boží láskou a spravedlností (Ž 73). Člověk se tedy musel uprostřed utrpení rozhodnout, nakolik může žít vírou a odolávat potřebě rozumového zdůvodnění. Tento problém nebyl tak akutní v dobách, kdy ve společenství vládl silný pocit sounáležitosti a jednotlivec, za všech okolností zodpovědný za svůj kmen nebo rod, byl schopen přijmout soud a utrpení jako svoji vlastní zodpovědnost (Joz 7). Naléhavějším se však tento problém stal, když se začal klást důraz na vztah každého jednotlivce k Bohu (Jr 31,29; Ez 18,2–4).

Pravá víra při svém zápasu s problémem a břemenem utrpení nevyžaduje okamžité a úplné Boží ospravedlnění. Umí čekat i v temnotě (Abk 2,2–4).

Skutečnost Boží přítomnosti a dobroty vidí v dané situaci jako převažující i nad hořkostí bolesti (Ž 73,21–23) a je ochotná upřednostnit pokřivené přítomnosti dokonalost nového řádu v Božím království, z něnož již přijala závdavek (Ž 73,24–26; Ř 8,18; 2 K 4,16–18). Člověk víry ovšem není vůči složité povaze tohoto problému necitlivý. Kniha Jóbova ukazuje, jak Jób prožívá krajní stupeň hořkosti a ochromenosti z nevysvětleného utrpení, a přitom se odmítá podvolit rozumovým teoriím, v nichž jsou Boží cesty podřízeny pouhým lidským výpočtům. Dočasně ztrácí svou rovnováhu, je však schopen ji v konečném důsledku znovu získat a nakonec, skrze ohromující vidění samotného Hospodina, nabývá jistoty, v níž může zvítězit nad všemi svými problémy, i když dosud nedokáže (a ví, že se mu to ani v budoucnosti vždy nepodaří) všechny okolnosti v tomto životě vysvětlit.

Přestože se předpokládá, že taková řešení nelze uplatňovat obecně, někdy Bible určité pochopitelné důvody utrpení uvádí (sr. Ž 37). Vyskytlo se několik různých typů úvah na toto téma, které se navzájem přibližují. Utrpení může být sklizní hříchu (Oz 8,7; L 13,1–5; Ga 6,8), a to u jednotlivce (Ž 1) i u společenství a celého národa (Am 1–2). Někdy jej lze chápat jako Bohem udělený trest, který má napravit cesty jeho lidu (Př 3,12; Sd 2,22–3,6), nebo jako prostředek, jímž Hospodin svůj lid prověřuje nebo očišťuje

(Ž 66,10; Jk 1,3.12; 1 Pt 1,7; Ř 5,3) či přitahuje k sobě, aby vznikl nový vztah závislosti a obecenství (Ž 119,67; Ř 8,35–37). Utrpení tedy může sloužit k dobrému (Ř 8,28n), nebo může mít opačný účinek (Mt 13,21).

Když SZ autoři přinášejí svědectví o utrpení přicházejícího Mesiáše (1 Pt 1,10–12), poznávají, jak Bůh může dát utrpení nový význam. I jejich vlastní zkušenost ze služby Hospodinu při uskutečňování jeho vykupitelských plánů v Izraeli musí obsahovat svůj podíl soužení a hanby těch, o jejichž vykoupení usilovali, a zároveň i svůj díl pohany z jejich strany (Oz 1–3; Jr 8,23–9,1; 20,7–10; Iz 63,9). Proto jeho pravý Služebník, který dokonale naplní jeho vůli ohledně vykoupení, bude *trpící Služebník*. Toto utrpení nebude pouhým výsledkem věrnosti Bohu při plnění jeho povolání. Ve skutečnosti půjde o samotné poslání, k němuž byl určen (Iz 53). Na tomto jedinečném utrpení, kdy Jeden bude trpět za všechny, nyní vidíme nový zástupný význam a smysl utrpení.

Utrpení může mít nový význam pro ty, kdo patří do těla Kristova. Mohou se podílet na Kristově utrpení (2 K 1,5nn; Mk 10,39; Ř 8,17) a pohlížet na sebe jako na vyvolené a povolané pro cestu utrpení (Fp 1,29; 1 Pt 4,1n), neboť jednotlivé části těla se v tomto ohledu musí připodobnit Hlavě (Fp 3,10; Ř 8,29), což ovšem platí i o Ježíšově slávě. Ať již má utrpení jakoukoli podobu, lze jej chápat jako kříž, který na sebe křesťan bere při následování Krista na cestě jeho kříže (Mt 16,24; Ř 8,28n). Takovéto utrpení je ve skutečnosti nevyhnutelnou cestou, která vede ke vzkříšení a k slávě (Ř 8,18; Žd 12,1n; Mt 5,10; 2 K 4,17n). Právě skrze soužení vstupují lidé do Božího království (Sk 14,22; J 16,21). Příchodu nového věku předcházejí porodní bolesti země, jež výrazně zasahují i církev (Mt 14,21n; Zj 12,1n.13–17; sr. např. Da 12,1; Mi 4,9n; 5,2–4). Poněvadž Kristovo utrpení samo o sobě dokonale stačí k osvobození všech lidí (Iz 53,4–6; Žd 10,14), lze jen z milosti (v žádném případě ne z nějaké nutnosti) říci, že utrpení, které jeho lid nese spolu s ním, doplňuje to, co zbývá do míry jeho soužení (Ko 1,24), a že představuje účast na jeho zástupném a vykupitelském utrpení.

BIBLIOGRAFIE. A. S. Peake, *The Problem of Suffering in the Old Testament*, 1904; S. R. Driver a G. B. Gray, *Job*, *ICC*, 1921; *ERE*; C. S. Lewis, *The Problem of Pain*, 1940; H. E. Hopkins, *The Mystery of Suffering*, 1959; W. Eichrodt, *Man in the Old Testament*, 1951; H. H. Rowley, *Submission in Suffering*, 1951; J. Scharbert a J. Schmidt, „Suffering" in *EBT*, 3, 1970, str. 890–897; J. Bowker, *The Problem of Suffering in the World Religions*, 1970; B. Gärtner, *NIDNTT* 3, str. 719–726. R.S.W.

UTVRZENÍ, UPEVNĚNÍ

1. Ř. *bebaiōsis* (Fp 1,7; Žd 6,16) = upevnění, potvrzení, záruka. Ve SZ se 7 hebr. kořenů překládá „tvrdit", „upevnit", potvrdit", „schválit" (např. Iz 35,3; Est 9,32). V NZ se podobně užívají 4 slovesa.

a) *bebaiún* = upevnit (např. Ř 15,8).

b) *kyrún* se užívá v souvislosti se smlouvou (Ga 3,15, „potvrdit") i o osobním postoji (2 K 2,8, „dokázat lásku").

c) *mesiteuein* (např. Žd 6,17 „potvrdit přísahou"), které vyjadřuje garanci slibu, neboť jeho prostředníkem je Bůh.

d) *epistērizein* je Lukášův termín označující mocnější působení apoštolské misie na spolukřesťany (11,2, tzv. západní text), na duše učedníků (14,22), na církve (15,41) a bratry (15,32).

2. Církevní obřad známý jako „konfirmace" či „vzkládání rukou" v těchto verších nelze vysledovat. Lukáš mluví jen o upevňujícím účinku víry z přítomnosti a kázání apoštolů. Vzkládání rukou bylo zřejmě odvozeno z oddílů jako Sk 8,14–17; 19,1–6, kde po něm viditelně sestupoval Duch svatý na osoby, které byly předtím pokřtěny. Důležité jsou dvě věci:

a) V těchto verších je dar Ducha svatého přednostně spojován s křtem, nikoli s následným a samostatným obřadem „vzkládání rukou" (sr. Žd 6,2).

b) Skutky nezdůrazňují pevné pořadí, takže „vzkládání rukou" může předcházet křest a smí jej provést i neapoštol (9,17nn). V Sk 6,6; 13,3 se vzkládání rukou nespojuje s křtem, ale s pověřením ke zvláštním úkolům, které mají být splněny (sr. Nu 27,18.20.23) v souvislosti s misijní činností církve.

BIBLIOGRAFIE. G. W. H. Lampe, *The Seal of the Spirit*, 1951; H. Schönweiss *et al.*, *NIDNTT* 1, str. 658–664; H. Schlier, *TDNT* 1, str. 600–603; konfirmace jako církevní obřad se rozebírá in *ODCC*. M.R.W.F.

UZA (hebr. *'uzzā'*).

1. Potomek Benjamínovce Echúda (1 Pa 8,7).

2. Syn Merarího (1 Pa 6,14).

3. Hlava rodu chrámových nevolníků, kteří se vrátili ze zajetí (Ezd 2,49).

4. Syn Abínádabův, pravděpodobně lévijec (sr. 1 S 7,1), který řídil nový povoz se schránou smlouvy při jejím stěhování z Kirjat-jearímu (2 S 6,3). Když spřežení klopýtlo, „vztáhl Uza ruku k Boží schráně a zachytil ji". Za tento projev neúcty ke schráně ho Bůh usmrtil (2 S 6,6n).

5. Jinak neznámý majitel zahrady, v níž byl pohřben Menaše a Amón (2 Kr 21,18.26). M.A.M.

ÚZAL Hebr. *'ûzāl* v Gn 10,27 a 1 Pa 1,21 označuje arabského potomka Joktánova. Snad souvisí s 'Azalem, což je podle arab. historiků starověká San'a v Jemenu. A.R.M.

UZÍ Kněz z Eleazarova rodu (1 Pa 5,31; Ezd 7,4), pravděpodobně současník *Élího. O dalších nositelích téhož jména v benjamínovských čeledích viz 1 Pa 7,7 a 9,8, v pokolení Isacharově 1 Pa 7,2n a mezi lévijci Neh 11,22 a 12,19.42. D.J.W.

UZÍEL (hebr. *'uzzî'ēl* = Bůh je moje síla).

1. Lévijec, syn Kehatův a otec *Míšaelův, *Elsáfanův a Sitrího (Ex 6,22).

2. Zakladatel jedné z lévijských čeledí (Nu 3,19.30), 2x nazývané jako čeleď uzielská (Nu 3,27; 1 Pa 26,23). Její příslušníci pomohli Davidovi přenést na Sijón schránu smlouvy a poté jim byla svěřena služba v chrámu (1 Pa 23,12.20; 24,24). D.W.B.

UZIJÁŠ (hebr. *'uzzijjâ*, *'uzzijāhû* = Jahve je moje síla). Alternativní podoba tohoto jména je Azarjáš, *'azarjâ*, *'azarjāhû* = Jahve pomohl. Rozdíl v psaní způsobuje jedno písmeno v hebr. Ze slov „pomoc" a „síla" se stala téměř synonyma a byla nepochybně

Vápencová dlaždice, nalezená v Jeruzalémě, obsahuje aramejský nápis: „Sem byly přineseny ostatky Uzijáše, krále judského – a nesmí se to otevřít." Datováno pravděpodobně do 1. stol. po Kr., kdy došlo k přesunu královských ostatků. Výška 35 cm.

zaměnitelná.

1. Syn *Amasjáše. Po zavraždění jeho otce jej lid ustanovil 10. judským králem (asi 767 př. Kr.; 2 Kr 14,18–21; 2 Pa 25,27–26,1). Přibl. od r. 791 př. Kr., když byl jeho otec vězněn, zřejmě panoval jako spoluvladař (sr. 2 Kr 14,13; 2 Pa 25,23). V textu to sice není jasně uvedeno, ale vzhledem k jeho 52 let trvající vládě to nutně vyplývá z *chronologie (2 Kr 15,2; 2 Pa 26,3).

Uzijáš rozšířil judské hranice, když získal zpět Élat, přístav na Rudém moři, a znovu ho vybudoval, a podnikl rovněž úspěšná tažení proti Pelištejcům, Arabům a Amónovcům (2 Pa 26,6–8). Kvůli vnitřní bezpečnosti posílil opevnění Jeruzaléma, přičemž možná zavedl nové obranné metody (vv. 9–15; Y. Yadin, *The Art of Warfare in Biblical Lands*, 1963, str. 326), a udržoval stálou armádu. S Azarjášem-Uzijášem byl ztotožňován král Azrijau, o němž se zmiňuje *Tiglat-pileser III. jako o vůdci povstání proti Asýrii (*DOTT*, str. 54–56; *ANET*, str. 282; H. Tadmor, *Scripta Hierosolymitana* 8, 1961, str. 232–271), ale novější zkoumání pramenů to značně zpochybňuje (N. Na'aman, *BASOR* 214, 1974).

Za kultický přečin byl raněn malomocenstvím a jeho syn Jótam se stal spoluvladařem (2 Pa 26,16–21). Josephus (*Ant.* 9. 225) uchovává tradici, že v tu chvíli došlo k zemětřesení, na které se dlouho vzpomínalo (Am 1,1; Za 14,5).

Kamenná destička nalezená v Jeruzalémě obsahuje aramejský záznam z 1. stol. po Kr. o přenesení královských ostatků: „Sem byly přineseny kosti Uzijáše, krále judského – nesmí být otevřeno!"

2. Lévijec z čeledi Kehatovců (1 Pa 6,9 = Azarjáš, v. 21).

3. Judejec, jenž žil v Jeruzalémě po babylónském zajetí (Neh 11,4). D.W.B.

A.R.M.

VÁHY A MÍRY

I. Ve Starém zákoně

Metrologie je exaktní věda, která vyžaduje právní podporu k prosazení autority jednotlivých systémů. Na Blízkém východě se ve starověku normy v městech a krajích různily a neexistují žádné důkazy o tom, že by Izrael používal jednotný systém. David (2 S 14,26) a Ezechiel (45,10) formulovali určité základní normy pro vážení a měření. Rabínská tradice, že v chrámu byly vystaveny standardní míry, není potvrzena (sr. 1 Pa 23,29). Zákon však stanovil, že Hebrejové budou používat spravedlivé váhy, míry a závaží (Lv 19,35n; Ez 45,10). Proroci hrozili těm obchodníkům, kteří zvětšováním či zmenšováním svých závaží (Dt 25,13), používáním nepoctivých vah (Mi 6,11) nebo falešných závaží (Př 11,1; 20,23) šidili